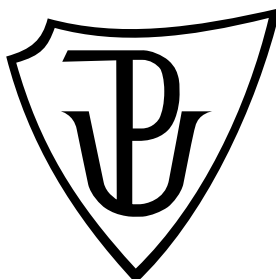

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Hrdinové české skautské literatury

Heroes of Czech Scout Literature

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autor: Bc. Josef Nešpor

Vedoucí práce: Mgr. Radek Malý, Ph.D.

Studijní obor: Česká filologie

Olomouc, 2012

Čestné prohlášení

Prohlašuji tímto, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma „Hrdinové české skautské literatury“ vypracoval samostatně pouze s využitím pramenů a literatury v práci uvedených.

V Olomouci 14. 5. 2012

Bc. Josef Nešpor

Děkuji Mgr. Radku Malému, Ph.D., za odborné vedení diplomové práce a cenné připomínky. Dále děkuji Mgr. Martinu Nešporovi za pomoc s obsahovou a jazykovou úpravou textu.

Obsah

Úvod.....	5
1 Zařazení skautské literatury v rámci literatury pro děti a mládež.....	7
1.1 Dobrodružná literatura pro děti a mládež a literatura skautská.....	7
1.2 Věkové určení skautské literatury s ohledem na vývoj dětského čtenářství	10
1.3 Určení skautské literatury pro specifickou zájmovou skupinu ...	13
1.4 Skautská literatura v širším a užším slova smyslu	14
2 Vznik a vývoj skautského hnutí.....	17
2.1 Vznik světového skautingu	17
2.1.1 Robert Baden-Powell.....	17
2.1.2 Skauting v dalších letech	18
2.2 Vznik skautingu v našich zemích.....	19
2.2.1 Prvopočátky skautského hnutí	19
2.2.2 První skutečný tábor	21
2.2.3 Šíření skautingu	21
2.2.4 Od vzniku republiky do druhé světové války	22
2.2.5 Od konce války po „Vítězný“ únor	24
2.2.6 Krátké nadechnutí v šedesátých letech.....	24
2.2.7 Od sametové revoluce po současnost	25
3 Funkce skautské literatury	27
3.1 Funkce zábavná	27
3.2 Funkce didaktická.....	29
4 Prostředí a narativní schémata ve skautské literatuře	33
4.1 Prostředí.....	33
4.2 Narativní schémata skautské literatury.....	37
4.3 Vývojové tendence skautské literatury.....	38
5 Hrdinové skautské literatury.....	40
5.1 Základní znaky hrdinů skautské literatury	40
5.2 Specifické znaky.....	43
5.2.1 Uzavřený svět skautského hrdiny	44
5.2.2 Kolektivní vystupování skautských hrdinů	45
5.2.3 Apolitičnost skautského hrdiny	46
6 Tři typy skautských hrdinů podle historického vývoje.....	49
6.1 I. typ, 1912–1948.....	49
6.2 II. typ, 1968–1970	52
6.3 III. typ, 1989 – současnost.....	53
7 Podoby skautské literatury.....	57
7.1 Jaroslav Foglar	57
7.2 Jaroslav Svojshe	62
7.3 Miloš Štraub	64
7.4 Jiří Stránský	65
Závěr.....	68
Anotace.....	70
Resumé	71
Bibliografie.....	73

Úvod

Skautská dobrodružná literatura a skautská příběhová próza ze života dětí tvoří specifickou skupinu v rámci literatury pro děti a mládež. Jejich přesné vymezení je obtížné, neboť často přesahují do jiných žánrů dětské literatury a prolínají se s nimi.

Zvenčí se skautská literatura může jevit jako do jisté míry uzavřená, neboť její texty jsou primárně vytvářeny pro členy skautského hnutí, užívají specifického lexika a předpokládají u čtenářů znalost skautského prostředí a jeho zvyklostí. Rozhodně se nestrání i neskautských čtenářů, ovšem většinou pro ně není primárně určena, a také proto je její pozice dnes spíše okrajová a nikterak zásadně nezasahuje do celkového vývoje literatury pro děti a mládež.

Skautská literatura nemá lehkou úlohu u dětského čtenářstva, na jedné straně musí dětské čtenáře zaujmout, na straně druhé zamýšlí působit mimo jiné výchovně, rozvíjet mravní citění a upevňovat morální hodnoty. Pro velkou část skautských autorů bývá obtížné tyto prvky ve vhodném poměru zkombinovat a vznikají tak nevyvážená díla s hlavním důrazem na čtivost a nekomplikovanost, nebo naopak pokusy o přehnaně didaktická díla, která jsou ovšem ve svém důsledku kontraproduktivní a nenaleznou u dětí větší odezvu.

Z těchto požadavků vyplývá náročnost úkolu skautského autora, po němž se žádá, aby ve svých dílech naplňoval ideály skautství, a to v přitažlivé formě, ideálně za pomoci silného příběhu. Zároveň se ukazuje, že dnešní přetechnizovaná doba si žádá nový přístup k tvorbě literatury. Původní čistá přírodní romantika už není pro čtenáře dostatečná. Skautská myšlenka naopak nabádá k návratu do přírody a tyto dvě protichůdné tendence se zákonitě musí v literatuře projevit.

Pole české skautské literatury dosud není dostatečně probádané, přestože má skautské hnutí v českých zemích již stoletou tradici. Za dlouhou dobu své existence se i jeho literatura ustálila, vykrytalizovaly v ní typické motivy a hrdinové, kteří jsou zpravidla kladní či k dobru obrácení. Naskýtá se ovšem

otázka, zda se neobjevují prvky schematismu a s nimi i vyčerpání stále se opakujících podobných syžetů.

Na nastíněné otázky se diplomová práce pokusí odpovědět studiem produkce skautské literatury a jejím následným rozbořem. Stručně bude načrtnuta skautská historie a s ní spojená literatura, její proměny a nové prvky. Hlavním cílem bude rozbor naratologických kategorií prostředí, vyprávěcích schémat a především rozbor postav. Důraz bude kladen na studium hrdinů skautské literatury z různých úhlů pohledu. Pozornost bude věnována typickým vlastnostem, vzorcům chování, prostředí, ve kterém se hrdinové pohybují, i tomu, jakým způsobem ovlivňují čtenáře. Dále budou zmíněni nejpřednější autoři české skautské literatury v celé její stoleté tradici a bude naznačen i charakter jejich děl.

Cílem práce je taktéž přispět ke zmapování doposud málo probádané oblasti skautské literatury. Nashromážděné poznatky by měly přispět k podrobnější charakteristice této žánrové varianty dětské literatury a snad i vymezit další prostor vhodný pro literárněvědné zkoumání.

1 Zařazení skautské literatury v rámci literatury pro děti a mládež

1.1 Dobrodružná literatura pro děti a mládež a literatura skautská

Jedním z hlavních žánrů preferovaných čtenáři prepubertálního a pubertálního věku je dobrodružná literatura. Její základní prvky plně uspokojují nedospělé čtenáře, neboť jim poskytují to, čeho si v tomto vývojovém období nejvíce žádají, totiž silný příběh, výrazné postavy a poutavé prostředí.

Dobrodružná próza, zvláště románová podoba, se člení na mnoho žánrových variant. Podle námětu lze rozlišit román dobrodružný, mořský, pirátský, stopařský, špionážní, objevitelský, kriminální a detektivní, dále robinzonády, indiánky, mayovky a kovbojky a v neposlední řadě román skautský. Skautská literatura se vyčleňuje jako specifický poddruh, jenž obsahuje všechny výše zmíněné základní prvky a nadto přidává další charakteristické znaky, mezi které patří přítomnost skautských hrdinů, akcentace přírodních motivů, časté popisování typicky skautských dovedností a zdůrazňování morálních hodnot.

Oblíbenost dobrodružné literatury mezi nedospělými čtenáři můžeme přičítat jejímu přirozenému dynamismu, který se projevuje především v **ději**. Dějová složka tohoto druhu literatury bývá dramaticky vyhocená s častým střídáním překvapivých, konfliktních a nebezpečných situací. Jen málo se objevují prvky retardační, úvahové a popisné.¹ U skautské literatury toto tvrzení platí jen do jisté míry. Zmíněná akcentace přírodních prvků je v románech často provázena popisy krajiny, které jednak zpomalují děj a jednak zdůrazňují romantický prvek těchto příběhů.

Rozhodující postavení má v tomto druhu prózy úspěšný a mnohdy hyperbolizovaný **hrdina**, který je věkově blízký dětským čtenářům. Postava

¹ Toman, J.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. PF JU, České Budějovice 1992, s. 89.

hrdiny samotného i jeho cesta za vytyčeným cílem má zpravidla integrující funkci v syžetové výstavbě. Protagonista se velmi často ocitá v krajních životních situacích, jež řeší díky svým až nadpřirozeným schopnostem. Často bývá přítomen jeho záporný protějšek, čímž vzniká silná polarizace postav, kterou lze nalézt i v klasických lidových pohádkách. Postavy jsou naznačeny spíše úsporně a zjednodušeně, charakteristika postavy využívá dominantních tělesných či duševních vlastností. Toto pojetí dobrodružné literatury ve své krajní poloze ovšem svádí k schematismu jak dějovému, tak k schematismu v postavách, které jsou jen málo vykresleny a k jejichž definici stačí několik základních rysů.²

Prostředí dobrodružných románů můžeme často označit jako exotické, neznámé či tajuplné. Atraktivitu zvyšuje vše, co se vymyká z běžného průměru. Romány ze skautského prostředí pracují především s prvkem *neznámosti* prostředí, jež jeho hrdinové postupně mapují. Čtenářsky zvláště přitažlivý je motiv možného *ohrožení* hrdinů.

Dobrodružná próza se z hlediska **syžetové výstavby** vyhranila ve dva základní typy. Vývojově starší typ se vyznačoval nepřítomností pevného kompozičního řádu. Byl založen na volném až náhodném řazení jednotlivých událostí a motivů, které tvořily relativně samostatné uzavřené celky.³ Tento druh literatury lze definovat jako „čtení před spaním“, neboť zvláště mladší čtenáři nejsou schopni udržet v povědomí složitý mnohvrstevnatý děj v celistvosti a text si osvojují fragmentárně (viz následující podkapitulu).

Druhý typ, uplatňující se v novodobé próze, je charakterizován promyšlenou kompozicí s chronologickou a kauzální vazbou motivů, dějovou gradací, syžetovou uceleností i vývojovými proměnami hrdinů.⁴

Dobrodružná četba má značné hodnotové rozpětí: zahrnuje produkci výsostně uměleckou, průměrnou i brakovou. Vzhledem k velké oblíbenosti žánru u dětí a mládeže podléhá zvláště braková část komercializaci. Toto byl důvod,

² Toman, J.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. PF JU, České Budějovice 1992, s. 89.

³ Tamtéž, s. 89.

⁴ Tamtéž, s. 89.

proč ji v minulosti odborná kritika jako celek odsuzovala a odsunovala na periferii slovesného umění i na okraj odborného zájmu.

Umělecky kvalitní dobrodružná próza ale plní řadu pozitivních funkcí – přivádí čtenáře k zájmovému čtenářství, může se stát přechodovou četbou spojující literaturu méně náročnou s literaturou náročnější, rozvíjí představivost a fantazii, skrze dobrodružnost nenásilně poučuje o neznámých realitách a prožitkovou identifikací s oblíbeným kladným hrdinou mladý čtenář přijímá za své společensky žádoucí etické zásady a utváří si potřebné mravní postoje.

Výběr kvalitní dobrodružné prózy zvláště z posledních dvaceti let může narážet na postmoderní tendence ke sblížování a prolínání estetických kategorií, jejichž polarita je tím oslabena. „To umožňuje koexistenci různých poetik. V oblasti dětské literatury se tato tendence projevuje sblížováním, vzájemným ovlivňováním a prolínáním tvůrčích postupů tzv. vysoké a nízké, umělecké, triviální i brakové tvorby. Vysloveně konzumní četba tedy může zdařile imitovat a předstírat skutečnou estetickou kvalitu a rafinovaněji se podbízet nenáročnému vkusu svých dětských čtenářů.“⁵

Ke specifikům skautské literatury bychom mohli též připočíst žánrové prolínání dobrodružné literatury, literatury s dětským hrdinou a literatury s přírodní tematikou. Většinou je ovšem právě dobrodružný prvek základním kamenem příběhu a ostatní žánrové přístupy pouze dotvářejí celkovou podobu díla.

Dobrodružná literatura vychází vstříc očekávání dětského čtenáře, zvláště v období prepubescence a pubescence. Někdy je ovšem snaha o zalíbení se čtenáři spojena se snížením umělecké hodnoty až na úroveň literárního braku. V těchto případech vyvstává na povrch značná schematičnost postav i děje, která je v umělecky hodnotných dílech zdárně potlačena.

⁵ Toman, J.: *Dětské čtenářství a literární výchova*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 1999, s. 13.

1.2 Věkové určení skautské literatury s ohledem na vývoj dětského čtenářství

Skautská literatura pro děti a mládež svým věkovým určením zasahuje do několika vývojových etap dítěte. Dobrodružné příběhy jsou zpravidla určeny pro čtenáře od devíti do čtrnácti let, zasahují tedy období prepubescence a dále období pubescence. Prepubescentní čtenářství je považováno za rozhodující moment, při kterém dochází k utváření vztahu dítěte k četbě. V tomto věku se zásadně mění forma přístupu k literatuře. Dítě už není pouze pasivním posluchačem, ale naopak začíná s aktivní četbou. Tento věk je spojen s antropomorfizačním pojmáním literárního obrazu a nekritickým přijímáním obsahu. Osvojování textu je převážně fragmentární, při němž nedochází k dostatečné reflexi příběhu jako celku.⁶

V pubescenci dochází k rychlému rozvoji poznávacích a racionálních aktivit dítěte, logického a pojmového myšlení, jež je podporováno rodinou a školou. Převažuje kognitivní přístup ke skutečnosti a obdobný je přístup nedospělého čtenáře k literatuře. „Proto tvorba pro nejmenší děti do značné míry zdůrazňuje představivost, jež má blízko k dětskému synkretismu, a bohatost slovního výrazu, jež koresponduje s osvojováním řeči u dítěte. Tvorba pro větší děti zdůrazňuje spíše rozumové zvládnutí předmětové skutečnosti, což odpovídá vzrůstu racionalizace dětského myšlení.“⁷

Z uvedených poznatků je patrné, že literatura pro děti a mládež musí reflektovat přiměřenou čtenářskou kompetenci nedospělého čtenáře, tj. omezenou schopnost estetického osvojení literárního díla. Zásadní je dosažená úroveň rozvoje psychických funkcí – pozornosti, paměti, vnímavosti, představivosti, emocionality, fantazie, logického a obrazného myšlení, dále zvládnutí techniky čtení a celkové čtenářské kultury (např. orientace v literární tvorbě pro děti

⁶ Toman, J.: *Dětské čtenářství a literární výchova*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 1999, s. 7.

⁷ Chaloupka, O.: *O literatuře pro děti*. Československý spisovatel, Praha 1989, s. 74.

a mládež, schopnost používat literárněvědné pojmy, znalost literární historie, odhalování aluzí apod.).⁸

Při recepci literárního díla dětským čtenářem se uplatňuje selekční aktivita dítěte. Ta se projevuje narušením originálního znění textu a omezením jeho obsahu (vlivem zapomínání), následně vznikají ve vědomí čtenáře představy více či méně vzdálené od původní předlohy. Platí zde pravidlo, že dětský čtenář v textu odhaluje pouze to, co nepřesahuje rámec jeho osobní zkušenosti a všechny pro něj „nadbytečné“ prvky ignoruje.⁹ Tyto prvky jsou nicméně v díle nepostradatelné a již se obecně upustilo od přesvědčení, „že významové hranice příběhu nemají přesahovat věkový limit čtenáře, představu, která vlastně přežívá ještě z rekreativní, konzumní chlapecké a dívčí četby meziválečných let“.¹⁰

Dětská čtenářská dávají přednost snadno srozumitelnému obsahu, přitahuje je zejména napínavý děj, dramatické situace a aktivní hrdina, jenž se pro ně může stát vzorem. Při reprodukci přečteného příběhu věnují naopak nejméně pozornosti zpomalujícím motivům, jako je popis prostředí, reflexivní výkladové části aj. Ve výběru literatury by se dynamický prvek ovšem neměl stát hlavním kritériem. Při soustavné četbě dějově výrazných, leč celkově málo hodnotných příběhů by se z dětských čtenářů mohli stát pouze konzumenti zábavné literatury bez zájmu o náročnější díla.¹¹ Zájem čtenářů o opakování oblíbených motivů, na které si zvykli, ovšem napomáhá náchylnosti dětské literatury ke konvencionalismu a reproduktivnosti, což vede v důsledku k razantnímu zúžení čtenářského zorného pole.¹²

Dětský čtenář ještě nemá utvořené povědomí o rozsáhlosti dětské literatury a bez usměrnění jejího výběru by mohlo dojít k zmíněné čtenářské degradaci.

⁸ Toman, J.: *Dětské čtenářství a literární výchova*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 1999, s. 4.

⁹ Toman, J.: *Dětské čtenářství a literární výchova*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 1999, s. 5.

¹⁰ Chaloupka, O.: *O literatuře pro děti*. Československý spisovatel, Praha 1989, s. 47.

¹¹ Tamtéž, s. 7.

¹² Tamtéž, s. 11.

„Prepubescentní čtenářství proto vyžaduje spoluúčast dospělého ve výběru četby, v odkrývání nových čtenářských možností.“¹³

Přibližně od devíti let se děti při volbě knih zřetelně osamostatňují a objevuje rozpor mezi četbou školní, povinnou, a volnočasovou, individuální. Jádrem četby prepubescentních dětí je dosud tvořeno vesměs hodnotnými stále se vracejícími tituly představující zlatý fond dětské literatury. Z hlediska skautské literatury do tohoto kánonu spadají u chlapců především autoři Jaroslav Foglar a Miloš Zapletal. Čtenářky směřují spíše k psychologizující próze s dívčí hrdinkou, která se v moderní české skautské literatuře prakticky neobjevuje.

Ve spontánní četbě pubescentů obou pohlaví se objevuje dobrodružná, humoristická, vědeckofantastická, detektivní a kriminální próza. U dívek pak dále přetrvává zájem o prózu s dívčí hrdinkou, kterou chlapci téměř nečtou. Zvedá se též zájem o literaturu popisující aktuální společenské problémy, otevírající sociální problémy a o literaturu faktu. Zcela na okraj se dostává poezie a tvorba národních klasiků.¹⁴

Vlastní výběr četby pak naprosto převažuje v období staršího školního věku.¹⁵ Rodiče, učitelé, případně skautští vedoucí mohou stále ovlivnit výběr titulů, musí ovšem své návrhy předkládat vhodným nedirektivním způsobem.¹⁶

Zvláště starší skautská literatura, která se už ovšem ocitla na periférii čtenářského zájmu, naráží na problém v podobě nekorespondence svého původního věkového určení s věkem soudobých čtenářů. Důvodů k tomuto je více. „Především je to radikální vzestup poznatkové sféry, kterou pubescent musí zvládnout, podle seriózních odhadů činí rozpětí těchto poznatků dvojnásobek proti letům meziválečným. Druhým důvodem je psychická a sociální akcelerace, která pochopitelně začíná již v raném dětství, ale na počátku tohoto věkového období se proti letům meziválečným projevuje mentálním a socializačním přírůstkem dva až

¹³ Chaloupka, O.: *O literatuře pro děti*. Československý spisovatel, Praha 1989, s. 91.

¹⁴ Toman, J.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. PF JU, České Budějovice 1992, s. 89.

¹⁵ Srov. Toman, J.: *Dětské čtenářství a literární výchova*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 1999, s. 9.

¹⁶ Švrček, J.: Výchova ke čtenářství, umění psát, poezie In: *Kultura a estetika*. Junák – svaz skautů a skautek ČR, Praha 2000, s. 12.

tři roky, tzn. že jedenáctileté dítě je na úrovni, jako mělo kdysi dítě přinejmenším třináctileté.“¹⁷

Z uvedených poznatků je patrné, že dětská dobrodružná literatura a obdobně literatura skautská je na vrcholu čtenářského zájmu v životě dítěte jen poměrně krátkou dobu. V tomto několikaletém období bychom ještě teoreticky mohli v rámci dobrodružné literatury rozlišit literaturu určenou dětem prepubertálního a pubertálního věku, praxe ovšem ukazuje, že je toto rozlišení nefunkční, protože „z genologického hlediska tvoří příběhová próza pro malé děti jednu kategorii s příběhovou prózou pro čtenáře pubescentního věku, přechody mezi nimi jsou povlovné a řada konkrétních knih může být uvažována v té či oné oblasti, čtenář mezi nimi rozlišuje spíše individuálně, i když často ostře“.¹⁸

1.3 Určení skautské literatury pro specifickou zájmovou skupinu

Přijmeme-li skautskou literaturu jako specifický poddruh dobrodružné literatury s přesahy do dalších žánrů, musíme se zeptat, pro *koho* je tato literatura primárně určena. Na prvním místě jsou samozřejmě dětské členové skautské organizace, kteří k ní mají z principu nejbližší. Ostatní děti z čtenářství tohoto druhu literatury vyloučeny nejsou, při čtení se ovšem mohou potýkat s většími či menšími handicap, které je mohou odradit od četby dalších knih tohoto zaměření.

Skautská literatura dobře odpovídá požadavkům dětské čtenářské populace prepubertálního a pubertálního věku, kterými jsou uspokojení emocionálních a relaxačních potřeb. Silný dobrodružný příběh, na kterém je založena naprostá většina knih této kategorie, je zásadním předpokladem pro kladné čtenářské přijetí.¹⁹ Zároveň se skautská literatura odlišuje od běžné produkce dobrodružné literatury užitím typických prvků, které mohou být pro neskautské čtenáře

¹⁷ Chaloupka, O.: *O literatuře pro děti*. Československý spisovatel, Praha 1989, s. 94.

¹⁸ Tamtéž, s. 47.

¹⁹ Srov. Toman, J.: *Dětské čtenářství a literární výchova*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 1999, s. 8.

obtížněji pochopitelné, a vlivem této neznalosti skautských reálií skautskou literaturu nevyhledávají.

Poměrně úzké vymezení skautské literatury může vést (a často také vede) k opakování dějových struktur s typizovanými postavami. Velká část produkce skautské literatury řadící se do hodnotového průměru je tak ohrožena schematismem a stereotypem, který negativně ovlivňuje vývoj čtenářských kompetencí.²⁰ Čtenářská skupina vyhledávající skautské příběhy samozřejmě do jisté míry očekává přítomnost typických motivů, to by ovšem nemělo být pro autory signálem k vytváření stále se opakujících příběhů s nízkou literární hodnotou.

Snaha o překročení průměru je jistě na místě, neboť tím lze podpořit další čtenářský vývoj dětí, které se při nedostatku kvalitní literatury uchylují k četbě příběhové prózy, „jejíž hrdina je nanejvýše ve stejném věku jako čtenář, a někdy dokonce v nižším“, ²¹ čímž dochází k situaci, kdy „referenční vztah hrdiny a čtenáře nemá z vývojového hlediska dítěte perspektivní ráz“.²²

Rozšíření skautské literatury i mezi dětské čtenáře, kteří nepatří ke skautské organizaci, se příliš nedaří. Často chybí prvotní impuls, kterým je samotné setkání se skautskou literaturou. V tomto ohledu by mohla zapůsobit škola skrze výběr doporučené literatury. Skautská literatura se pro svou specifickou ovšem jen obtížně zařazuje do kánonu školní četby, v kterém je nejčastěji zastoupena ukázkou stárnoucích děl Jaroslava Foglara, jehož knihy se pomalu vzdalují vkusu současných čtenářů, případně je její existence zcela zamlčena. Povědomí o titulech skautské literatury se tak udržuje převážně v okruhu skautské organizace a mezi širší veřejnost proniká jen málo.

1.4 Skautská literatura v širším a užším slova smyslu

Zařazení skautské literatury do žánrové genologie naráží na obtíže s přesným vymezením tohoto žánru. Záleží na kritériích, která si při definování

²⁰ Viz předchozí kapitulu.

²¹ Chaloupka, O.: *O literatuře pro děti*. Československý spisovatel, Praha 1989, s. 83.

²² Tamtéž, s. 83.

žánru vymezíme. V případě skautské literatury se nabízí vymezení podle skupiny čtenářů, podle autorů a podle typických prvků, které určíme v žánru za zásadní.

Z hlediska čtenářské obce lze skautskou literaturu chápat jako literární tvorbu čtenou skauty, která naplňuje jisté základní prvky neoddelitelně spjaté se skautskou literaturou. Takto vymezený okruh je ovšem příliš široký, neboť zejména chlapečtí čtenáři do stejné skupiny zahrnují i další druhy dobrodružné literatury a literatury s dětským hrdinou, které jsou více či méně vzdálené od skautské tematiky. Dívky řadí ke skautské literatuře i některé tituly psychologizující literatury přibližující se skautské literatuře často jen prostředím (např. letní tábory apod.). Hranice žánru z hlediska čtenářského výběru se tedy jeví jako nejasné a těžce definovatelné. Takto velký rozsah můžeme z části přičíst historickým důvodům, kdy skautskou literaturu v dobách, v nichž bylo její vydávání omezeno, musely suplovat jiné žánry.

Příslušnost autorů této literatury ke skautskému hnutí je dalším možným kritériem, které lze uplatnit při vyčlenění skautské literatury. Ani toto rozdělení ale nefunguje zcela. Velká část autorů se kromě skautské literatury věnovala i jiným druhům dobrodružné literatury, případně literatuře odborné, a skautská literatura se stala pouze malou částí jejich tvorby.

Východisko z žánrové nevyhraněnosti lze spatřit v rozdělení této literatury na skautskou literaturu v tzv. *širším* a *užším* slova smyslu. Skautskou literaturou v *širším slova smyslu* chápeme veškerou literaturu čtenou skauty, kterou zároveň tyto čtenáři za skautskou považují. Do tohoto okruhu můžeme zařadit dobrodružnou literaturu a její četné poddruhy, chlapecké romány, dívčí romány a dětskou kriminální a detektivní literaturu, která se alespoň částečně vztahuje k přírodní tematice, životu dětské party a vyznává obdobné hodnoty, které skauti hlásají. Ve středu tohoto okruhu s poměrně volným vymezením se nachází skautská literatura v *užším slova smyslu*. Její hranice můžeme definovat jako románovou či povídkovou literaturu s dobrodružnou, detektivní, kriminální či psychologickou složkou, ve které přímo vystupují skauti. Věkové určení popisované literatury je pro čtenáře přibližně od devíti do čtrnácti let.

Hranice skautské literatury v užším slova smyslu se využitím znaku přítomnosti či nepřítomnosti postav skautů stává znatelnou a lehce odhalitelnou. Takto definovaná literatura představuje nejčistší možnou variantu skautské literatury se všemi svými charakterizujícími prvky. Tato práce se nadále bude zabývat převážně skautskou literaturou v tomto užším slova smyslu. Ke skautské literatuře v širším slova smyslu se bude obracet jen pro podložení poznatků získaných studiem skautské literatury v užším slova smyslu.

2 Vznik a vývoj skautského hnutí

2.1 Vznik světového skautingu

Historie skautského hnutí se počítá od jeho vyhlášení 24. ledna 1908 ve dvoraně anglického Birkenheadu. Zakladatel skautingu Robert Baden-Powell zde oficiálně vyhlásil vznik nové výchovné organizace pro dospívající chlapce.

2.1.1 Robert Baden-Powell

Zakladatel skautingu, lord Robert Baden-Powell (1857–1941), působil jako důstojník britské armády na africkém kontinentu a při svém povolání se často dostával do kontaktu s dětmi ostatních britských důstojníků. Svým chováním dokázal děti zaujmout a motivovat. Zároveň pozoroval, jak v dospívajících chlapcích sílí pocit odpovědnosti, který lze navíc vhodnými prostředky dobře formovat.

Baden-Powell všechny své poznatky sepsal v knize *Scouting for Boys* (*Skauting pro chlapce*), která se stala základní příručkou nového hnutí.²³ Ještě před vydáním knihy bylo potřeba ověřit některé prvky nové výchovné metody v praxi, proto Baden-Powell sestavil skupinu dvaadvaceti chlapců a o prázdninách roku 1907 se s nimi vypravil na ostrov Brownsea u jihoanglického přístavu Poolu v Lamanšském průlivu. Na táboře se uplatnilo družinové vedení,²⁴ které se osvědčilo jako vysoce funkční způsob organizace chlapeckých skupin.²⁵

Po vydání knihy se skauting začal masově šířit. Baden-Powell odhalil touhu dospívajících chlapců vytvářet uzavřené skupiny s vlastním programem. Skautská výchova, jak ji představil Baden-Powell, vedla od začátku k čestnosti, smyslu pro povinnost, úctě k hodnotám a v neposlední řadě k lásce k přírodě. Všechny tyto prvky beze změny přetrvaly do dnešních dní a tvoří základní stavební kameny skautingu.

²³ Kniha původně vyšla na pokračování v časopise *The Scout*.

²⁴ Skautská družina má obvykle 5 až 8 členů s jedním určeným velitelem – rádcem.

²⁵ Hansen, W.: *Vlk, jenž nikdy nespí*. Scoutarch, Praha 1994, s. 121.

V roce 1910 Baden-Powell odešel z armády, aby se mohl naplno věnovat skautingu. Překvapoval jej zájem děvčat o původně ryze chlapecké hnutí. Vzniku dívčího skautingu nakonec napomohla sestra Baden-Powella Agnes. V roce 1910 byla založena organizace Girls Guides a během roku se do ní zapsalo na osm tisíc dívek.

V roce 1914 je do skautingu poprvé zahrnuta výchova mladších skautů, tzv. vlčat. Pro tvorbu programové náplně této skupiny se využívaly příběhy z *Knihy džunglí* R. Kiplinga a užívají se k ní dodnes.

Pro starší skauty vydal Baden-Powell v roce 1917 knihu *Na pouti za úspěchem* (*Rowering to Success*), která byla sborníkem rad. Starší skauti²⁶ získali podle knihy označení *rowers* (roveři), děvčata byla později označena jako *rangers* (hraničářky). První světové jamboree²⁷ bylo svoláno na konec července roku 1920 do Londýna. Baden-Powell zde byl prohlášen náčelníkem skautů celého světa. Setkání se celkem zúčastnilo 8000 skautů z 34 zemí světa, československá výprava čítala 9 členů. V této době již bylo skautské hnutí fungující organizací s celosvětovou působností. Robert Baden-Powell stál v čele skautské organizace až do své smrti roku 1941.²⁸

2.1.2 Skauting v dalších letech

Na počátku 30. let čítalo skautské hnutí na dva miliony členů, nejvíce v USA a Velké Británii. Československo bylo v té době, co se týče počtu členů, 7. na světě. S rostoucím počtem členů se objevovaly rozdíly v pojmání skautské myšlenky, zvláště mezi Evropou a USA. Skauting v Americe byl významně ovlivněn Ernestem Thompsonem Setonem (1860–1946), zakladatelem hnutí Woodcraft. Seton stavěl na znalostech původních obyvatel Ameriky a odmítal některé základní prvky skautingu Baden-Powella. Woodcraft odmítá svázání se s jedinou církví (v pojetí Baden-Powella bylo křesťanství jedním z hlavních pilířů) a hledá širší duchovní základ. Osobní svoboda jednotlivce byla neotřesitelnou hodnotou a na všechny organizace (stát, církev aj.) bylo pohlíženo

²⁶ Přibližně od patnácti let.

²⁷ Mezinárodní skautské setkání.

²⁸ Nosek, V.: *Cestou k pramenům*. Junák – svaz skautů a skautek ČR, Praha [2006?], s. 14.

s podezřením. Zajímavostí je, že československé skauty tento směr, zvláště jeho přírodní nauka, výrazně oslovil a Československo se stalo ostrovem Setonova Woodcraftu v Evropě.²⁹

Po II. světové válce se skauti aktivně zapojovali do obnovy postižených zemí. Skautská základna nadále rostla (více než 6 milionů členů z 50 zemí světa) i přes zákaz skautingu v zemích ovládaných Sovětským svazem. Skautská myšlenka se začala rozšiřovat i do méně vyspělých zemí.³⁰

V 60. letech procházela skautská organizace jistou krizí danou velikostí organizace, a tím i zvětšující se byrokratickou zátěží. Světová skautská konference v americkém Seattlu přijala program vedoucí ke zkvalitnění práce vrcholných skautských orgánů a utišení nespokojených hlasů. I přes tyto problémy se skautská organizace rozrostla na 10 milionů členů a nadále pronikala na africký kontinent a do vzdálenějších zemí Asie.

1. října 1981 převzal v Paříži představitel světové kanceláře skautů cenu UNESCO za výchovu k míru. Udělení ceny bylo negativně přijímáno kritiky skautingu, kteří poukazovali na vznik hnutí během koloniálních válek a jeho založení vojenským důstojníkem. Negativní ohlasy ovšem postupně umlkly.

Na přelomu 80. a 90. let byly masově obnovovány skautské organizace v zemích východní Evropy. Skautské hnutí se mohlo konečně sjednotit a svobodně pokračovat ve své činnosti.

2.2 Vznik skautingu v našich zemích

2.2.1 Prvopočátky skautského hnutí

Obdobně, jako je světový skauting spojen s osobou zakladatele Roberta Baden-Powella, je český skauting a zvláště jeho počátek spjat s Antonínem Benjaminem Svojsíkem. Svojsík se narodil v Praze 5. září 1876, absolvoval nižší gymnázium na Smíchově a následně vystudoval učitelský ústav, po němž přijal

²⁹ Nosek, V.: *Cestou k pramenům*. Junák – svaz skautů a skautek ČR, Praha [2006?], s. 2.

³⁰ Tamtéž, s. 16.

místo učitele tělocviku na žižkovské reálce. Svojsík od mládí inklinoval ke sportu, byl aktivním členem Sokola a ve velké oblibě měl cestování i pěší turistiku.

V roce 1911 podnikl cestu do Anglie, aby se seznámil s novinkou mimoškolní výchovy – skautingem. Navštívil skautský tábor, kde si ověřil fungování této výchovné metody v praxi. Skauting Svojsíka natolik oslovil, že se rozhodl pro jeho propagování i ve své domovině. Ještě téhož roku koncem prázdnin s několika studenty a venkovskými hochy postavil v lese u tchánovy myslivny „Vorlovy“³¹ primitivní chatu z březových větví. Na stejném místě započal s překladem Baden-Powelloy knihy *Scouting for Boys*.³²

První skautský pokus se vydařil, proto Svojsík hned v září sestavil z žáků žižkovské reálky „zkušební“ družinu a začal s ní podnikat výpravy do okolí, zvláště do Prokopského údolí. Svojsík stále testoval, jak mládež přijímá novou formu mimoškolní výchovy. Odezva chlapců byla velmi dobrá, Svojsík proto navštívil významné soudobé osobnosti, aby jim představil novou výchovnou metodu a získal je pro jeho propagaci. Můžeme zde jmenovat Kramáře, Masaryka, Jirásku a další. Zároveň začal přednášet a psát. V únoru vyšla tenká brožura *Český skaut* a v květnu základní příručka českých skautů – *Základy junáctví*. Veřejnost na vznikající hnutí reagovala rozporuplně. Většina reakcí byla zdrženlivá, *Humoristické listy* však označily skauty za moderní cikány.³³

Do vydání *Základů skautingu* Svojsík stále hledal vhodný překlad slova „skaut“. Jeho návrh Chodové se neujal, stejně jako prosté překlady Stopaři, Zvědové, Kozáci nebo Svojané podle svého zakladatele. Návrh Junáci, který se uchytil, pocházel od Svojsíkova pedagogického kolegy Františka Bílého.

Původní Svojsíkův plán, totiž že skautingem obohatí sokolskou výchovu, se nesetkal s úspěchem. Sokolská organizace skauting odmítla. Z tohoto důvodu Svojsík, který byl v té době jednatelem Svazu českých spolků a přátel pro tělesnou výchovu mládeže v Praze, vytvořil skautský odbor fungující při tomto Svazu.

³¹ Dnes „Orlovy“.

³² *Historie českého skautingu slovem a obrazem*. Mladá Boleslav 1990, s. 2.

³³ Lom, M. – Šebek, J.: *Junácký sněm 1990*. Šebek & Pospíšil, Mladá Boleslav 1990.

2.2.2 První skutečný tábor

Hned následující rok po Svojsíkově návštěvě Anglie byl uspořádán první oficiální letní skautský tábor. Pro místo jeho konání byla opět vybrána oblast Vorlovského polesí pod hradem Lipnicí na Českomoravské vrchovině. Průběh tábora Svojsík zaznamenal do publikace *Den v táboře Junáků*. Přes nedostatek zkušeností i nepřízeň počasí se tábor dle Svojsíka vydařil a hodnotil jej kladně.

Svojsík ve Vorlovských lesích tábořil i další roky. Nedaleko tábořiště byl roku 1934 odhalen pomník Jiřímu Wolkerovi, který zde tábořil v letech 1916 a 1917.

2.2.3 Šíření skautingu

V zájmu šíření skautingu Svojsík pořádal přednášky pro mládež i dospělé, které doplňoval promítáním diapozitivů. Odezva se dostavila poměrně záhy. Po jedné z jeho přednášek vznikla první junácká družina mimo Prahu. Stalo se tak v Jičíně již na jaře roku 1912. V roce 1913 již tábořilo patnáct junáckých skupin. Pro poučení široké veřejnosti byl téhož roku na Císařském ostrově v Praze postaven ukázkový skautský tábor s osmi podsadovými stany.

Samostatným spolkem se junácký odbor Svazu českých spolků a přátel pro tělesnou výchovu mládeže v Praze stal 15. června 1914. Spolek byl pojmenován *Junák – Český skaut* a jako program si stanovil vychovávat mládež od desíti do osmnácti let. Stalo se tak v Umělecké besedě v Jungmannově ulici v Praze, prvním starostou byl zvolen MUDr. Čeněk Klika a vrchním vůdcem A. B. Svojsík.

Přes započetí války se junácká organizace dále vyvíjela. 15. ledna 1915 vyšlo první číslo časopisu *Junák*. Časopis od té doby vycházel vždy, když organizace oficiálně existovala.

Rok 1915 byl významný i pro dívčí část skautské organizace. Po prvních málo úspěšných pokusech Popelky Biliánové (autorky knihy *O dívčím skautingu* z roku 1914) vstoupila na scénu Vlasta Štěpánová a jejím přičiněním byl založen dívčí odbor, jeho vedení se ujala PhDr. Anna Berkovcová.

2.2.4 Od vzniku republiky do druhé světové války

Na přelomu let 1917 a 1918 byl na řádné valné hromadě spolku Junák – Český skaut zvolen starostou Josef Rössler-Ořovský, tajemník českého olympijského výboru. Stal se iniciátorem služby skautů Národnímu výboru. Skauti vypomáhali nově vznikající republice a nejvíce se uplatnili jako kurýrní služba, při které skauti doručovali důležité zprávy, dopisy a telegramy mezi členy Národního výboru a novými státními úřady. Pro skautskou poštu byly vytištěny dvě známky – modrá desetihaléřová pro tiskoviny a dopisnice a červená dvacetihaléřová pro dopisy a telegramy. Znamky skautské pošty byly prvními československými známkami, a dokonce i prvními skautskými známkami na světě.

Po vzniku samostatného Československa nastal problém v tříštění organizace na drobné spolky. Svojsík se tomuto negativnímu trendu pokusil udělat přítrž. Dne 7. června 1919 byl ve Smetanově síni Umělecké besedy v Praze na valném sjezdu ustanoven Svaz junáků – skautů republiky Československé (SJS RČS). Prvním starostou byl opět zvolen J. Rössler-Ořovský, náčelníkem A. B. Svojsík a náčelnicí E. Milčicová. O založení organizace bylo informováno mezinárodní skautské ústředí i prezident republiky s prosbou, aby se stal protektorem organizace. Masaryk žádosti vyhověl a 9. května 1920 předal skautům na jejich velkém shromáždění na Pražském hradě vyšívaný prapor.

V této době vzkvétá skautská literární činnost, Svojsík sepisuje další odborné příručky – *Výchova občana republiky skautováním a Základové skautingu*. Začíná též vycházet první český časopis pro skautské činovníky *Vůdce*.

Krátce po ustanovení Svazu se od něj oddělila skupina s názvem Obec čs. Baden-Powellových skautů. Vydávali časopis *Skauting* a mnoho kvalitních příruček. Jejich přínosem je zavedení věkové kategorie vlčat³⁴ v české skautské organizaci. Po několika letech se do SJS RČS vrátili.

Ve 20. letech se objevovaly další malé organizace, které zpravidla neměly dlouhého trvání. Ve svém programu se více blížily Setonovu pojetí skautingu.

³⁴ Děti mladšího školního věku od šesti přibližně do desíti let.

Nejvýznamnější byla Liga lesní moudrosti, která po roce 1989 obnovila svou činnost. Pouze okrajově vznikaly skupiny politicky ovlivněného proletářského skautingu, který měl s původní myšlenkou jen málo společného.

O prázdninách roku 1938 Svojsík navštívil Sovětský svaz, aby se seznámil s metodami výchovy ruské mládeže. Z cesty se ale vrátil nemocen a 17. září 1938 zemřel. Byl pochován na Vyšehradském hřbitově a jeho hrob se stal důležitým skautským symbolem zvláště v dobách pozdějších zákazů.

Těsně před válkou došlo k semknutí několika skautských organizací do jediné. Stalo se tak 22. ledna 1939 a mezi organizace, které do tohoto nového uskupení vstoupily, patřil mj. Svaz junáků, skautů a skautek republiky Československé, Junáci volnosti, Katoličtí skauti a Švehlovi junáci. Po zániku republiky fungovala organizace jen omezeně, na Slovensku ji zcela nahradila Hlinkova garda.³⁵

11. července 1940 vstoupilo gestapo do několika skautských táborů a potupně je rozešlo, následně 28. října vydal K. H. Frank nařízení o rozpuštění Junáka. Českoslovenští skauti tak museli odejít do ilegality.

Ve válečném roce 1941 umírá zakladatel světového skautingu lord Baden-Powell. Téhož roku je obnovena činnost československého Junáka v Londýně pod názvem Svaz československých skautů ve Velké Británii. V Československu se skauti nejčastěji ukrývali pod Kluby českých turistů, případně se jednotlivé družiny proměnily na kluby při časopisu *Mladý hlasatel* řízené Jaroslavem Foglarem.

Za druhé světové války zemřelo mnoho českých skautů při boji proti agresorům. Jedním z nejvýznamnějších byl Jan Kubiš, účastník atentátu na Heydricha. Po válce bylo uděleno na 650 junáckých křížů „Za vlast 1939–1945“.

³⁵ Nosek, V.: *Cestou k pramenům*. Junák – svaz skautů a skautek ČR, Praha [2006?], s. 14.

2.2.5 Od konce války po „Vítězný“ únor

Po ukončení války Junák vystoupil z ilegality a obnovil svou dřívější činnost. Členská základna rychle stoupala až na 250 000 členů. Již v roce 1945 se konalo množství skautských táborů, jejich program byl povětšinou zaměřen na pomoc poválečné republice.

Roku 1946 je ustanoven „federální“ *Československý Junák*. Starostou byl zvolen JUDr. Velen Fanderlík. Začíná opět vycházet množství skautských tiskovin a literatury. Z časopisů jmenujme *Junák*, *Činovník*, *Slovenský junák*, *Kapitánská pošta*, *Skautka a Junák hlásí*. Vychází též řada odborných příruček.

Slibný druhý rozjezd organizace ukončil „Vítězný“ únor. Nejvyšší vedení organizace muselo odstoupit a jeho funkce nahradil Akční výbor ústředí Junáka (AVÚJ). Ten ihned včlenil Junáka do komunisty řízeného Svazu české mládeže (SČM). Pro skautské činovníky se stalo členství v SČM povinné.

Čistkám se nevyhnuly ani skautské či skautům nakloněné tiskoviny. Z časopisu *Junák* musel odejít šéfredaktor Jaroslav Novák, z původně neskautského časopisu *Vpřed* Jaroslav Foglar. *Junák* i *Vpřed* byly následně sloučeny a po prázdninách začal vycházet nový časopis *Junáci vpřed*, zájem o něj ale rychle upadal a jeho vydávání bylo na počátku 50. let zastaveno.³⁶

24. dubna 1949, na svátek všech skautů, byly založeny Pionýrské oddíly Junáka pod hlavičkou SČM. Skautská organizace byla rozpuštěna následujícího roku. V té době již probíhaly zinscenované procesy s vedoucími činovníky. Mnozí z nich byli za údajnou špionáž odsouzeni k mnohaletému trestu odnětí svobody.

2.2.6 Krátké nadechnutí v šedesátých letech

Rozpuštění skautské organizace znamenalo opětovný odchod do ilegality, případně emigrace. V polovině 60. let začaly znovu ve větší míře vznikat skupiny pracující podle skautských metod. Nejvýznamnější z nich byl Pražský tábornický spolek Psohlavci.

³⁶ Nosek, V.: *Cestou k pramenům*. Junák – svaz skautů a skautek ČR, Praha [2006?], s. 16.

V období Pražského jara byla skautská organizace znovu obnovena. Stalo se tak 29. března 1968. V létě téhož roku jsou opět pořádány oficiální tábory, ale ještě před koncem prázdnin dochází k srpnové okupaci. Skauting prozatím oficiálně funguje, ale jsou mu upírána některá práva, například hlásit se o členství ve světových skautských organizacích, nebo naopak přisuzovány určité povinnosti jako členství v nadřazeném Sdružení organizací dětí a mládeže.³⁷

Od roku 1969 se opět vytvářely podmínky pro sjednocení všech dětských a mládežnických organizací do Svazu socialistické mládeže (SSM). Prohlášením Ústřední rady Junáka 1. února 1970 se Junák připojil do nové dětské organizace pionýrského typu. Poslední jednání Ústřední rady Junáka se konalo 1. září 1970. V závěru byla ustanovena komise, která měla ukončit existenci Junáka i po stránce materiální. Dne 2. října byl Junák oficiálně zrušen. Skautské oddíly se nuceně uchylovaly mezi organizace ochránců přírody, do Československého Červeného kříže, do Mladých požárníků a předně do Turistických oddílů mládeže.

V době, kdy československý skauting odchází do ilegality, objevují se v zahraničí skautské oddíly utvořené z československých emigrantů. Vznikají exilové časopisy (*Šíp*, *Stopa*, *TAM-TAM*) a vydává se exilová skautská literatura. Mnohé tituly se do vlasti dostaly až po roce 1989.

2.2.7 Od sametové revoluce po současnost

Na konci roku 1989 český skauting potřetí vyšel z ilegality. Už koncem listopadu začala v Praze fungovat Skautská informační kancelář. Skautské stanovy byly schváleny 28. prosince 1989 a následujícího roku byla česká dívčí i chlapecká organizace znovu přijata do světové skautské organizace.

První roky svobody byly mj. spjaty se znovuvydáváním skautské beletrie. Ke slovu se dostaly starší tituly vydávané na konci 60. let, nová tvorba i tvorba exilových skautských spisovatelů. Opět začaly vycházet skautské tiskoviny, například časopis *Junák*, *Kmen* aj. Kompletní knižní tvorba Jaroslava Foglara byla vydávána v nakladatelství Olympia.

³⁷ Nosek, V.: *Cestou k pramenům*. Junák – svaz skautů a skautek ČR, Praha [2006?], s. 18.

Po počátečním, přibližně desetiletém nadšení počal zájem o skauting upadat, členská základna poklesla a dnes vykazuje převážně setrvalý stav. Knižní produkce této zájmové skupiny se výrazně zmenšovala, nicméně stále se objevují nová díla se skautskou tematikou, často vydávaná svépomocí skautů samotných.

3 Funkce skautské literatury

Skautská literatura v sobě nese řadu různých funkcí, které se vzájemně prolínají a navzájem ovlivňují. Z hlediska významu ve skautské literatuře dominuje funkce zábavná a didaktická, kterým bude dále věnována pozornost.

3.1 Funkce zábavná

Zábavná funkce skautské literatury, do které budeme zahrnovat jak komickou, tak i dobrodružnou složku, má zřejmě zásadní podíl na přijetí díla nedospělými čtenáři. Zábavná složka díla je první vrstvou, s kterou čtenáři přicházejí do kontaktu a její podoba tak často výrazně ovlivňuje atraktivnost díla u dětského čtenáře. Věkové určení skautské literatury do značné míry předurčuje podobu zábavné složky příběhů. Je nutné mít stále na paměti osobu dětského čtenáře preferující výrazné vizuální prvky, po syžetové stránce jednodušší příběh a hyperbolizované hrdiny, s kterými se může ztotožnit.

Zábavná funkce literatury by ovšem neměla být jedinou náplní díla. Naopak by se čtenář měl jejím prostřednictvím setkávat s dalšími rovinami díla, které by v ideálním případě pokračovaly ve formování jeho osobnosti. Autoři skautské literatury i dětské literatury obecně musí často čelit požadavkům mladých čtenářů po napínavém, zábavném a zároveň nekomplikovaném zpracování příběhu.

Nastíněné požadavky dětských čtenářů ovšem stojí v rozporu s utvářením jejich čtenářských kvalit, kde by se přílišné množství obsahově triviální a nekvalitní literatury mohlo projevit zpomalením až zastavením vývoje. „U konzumenta literatury pre mládež jestvuje zjavné nebezpečenstvo, že práve tento model epiky, akým je dobrodružný (detektívny) príbeh, vyslovený vo forme poviedky, novely alebo románu, pritiahne jeho pozornosť. Vonkajšia atraktívna dejová akcia ho strhne až natoľko, že sa jej celkom podriadi a tento spôsob

komunikácie ako jediný na dlhý čas môže vyradiť všetky iné literárne žánre a tým zároveň vyššie literárne vplyvy.³⁸

Zvláštní skupinu čtenářů dobrodružné respektive skautské literatury představují podle Chaloupky tzv. *enormní* čtenáři, kteří k literatuře přistupují velmi povrchně, vyhledávají jen několik málo prvků, které leží v oblastech jejich zájmu, a při rychlosti svého čtení nereflktují hlubší roviny díla.³⁹ K uspokojení svých čtenářských potřeb dávají přednost kvantitě před kvalitou, kterou v díle považují za přebytečnou. Zvláště v pubescentním věku „zužují svůj čtenářský rejstřík na dobrodružnou prózu“,⁴⁰ a především na díla nízké umělecké hodnoty. Enormní čtenářství s sebou nese nebezpečí ustrnutí čtenářského vývoje a zmenšení čtenářského rozhledu jen na několik málo žánrů dětské literatury.⁴¹

Zábavná funkce by měla být jednou, nikoliv jedinou složkou literárního díla. Rovněž je nutné zamezit čtenářské podbízivosti děl. Požadavek vysoké umělecké úrovně literatury pro děti a mládež je ovšem často v rozporu s ekonomickými plány nakladatelů a vydavatelů literatury. Úroveň dětské literatury je tímto negativním vlivem často snížena až na úroveň literárního braku. „Literární trivialita a kýč rafinovaně těžší z jejich vývojové nedostatečnosti, z jejich tíhnutí k harmonii, humoru, happy endu, ale i opakování důvěrně známého a osvědčeného modelu, z jejich prvoplánové komunikace s literárním textem, přeceňující jeho akční dějovou složku, avšak opomíjející jeho úvahové, výkladové a popisné pasáže a ignorující jeho jazyk a styl, a konečně z jejich teoretické nepoučenosti, nízké literární a jazykové kompetence i čtenářské kultury a ještě nevyhraněného estetického vkusu.“⁴²

³⁸ Sedlák, J.: *Epické žánre v literatúre pre mládež*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1981, s. 13.

³⁹ Srov. Chaloupka, O. – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Albatros, Praha 1976, s. 103.

⁴⁰ Chaloupka O.: *O literatuře pro děti*. Československý spisovatel, Praha 1989, s. 81.

⁴¹ srov. Chaloupka, O. – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Albatros, Praha 1976, s. 83.

⁴² Toman, J.: *Trivialita a kýč v dětské literatuře*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 2000, s. 4.

Pohled na „zábavnost“ skautské literatury bylo nutno v průběhu jejího vývoje přehodnocovat. Na samotném počátku produkce skautských knih se největší část atraktivnosti skrývala v novosti žánrové varianty, jež zatím neměla přesně vyčleněné místo v soudobé literární produkci, i v přírodní tematice, která imponovala mladším čtenářům. „Úspěch junáctví mezi chlapci a děvčaty byl nepochybně způsoben také (u některých především) možností vymanit se ze stereotypního, na podněty chudého, dospělými monopolně ovládaného a rozhodně ne příliš zdravého městského prostředí.“⁴³

Zábavná funkce skautské literatury dokáže uspokojit čtenářské potřeby nedospělých čtenářů toužících po napětí a dobrodružství. Tato složka je nejhmatatelnější součástí díla, skrze kterou se následně může promítat i funkce didaktická. Přílišná didaktičnost literatury na úkor zábavné složky by se s největší pravděpodobností negativně podepsala na čtenářské oblibě literatury. Tím ovšem není řečeno, že by se skautská literatura a obecně dětská literatura měla zaměřit primárně na uspokojení potřeby zábavy a ostatní složky potlačit. Vhodně vytvořená literatura naopak didaktickou složku překrývá složkou zábavnou, ovšem výchovný prvek není zastíněn, a někdy je dokonce posílen, pokud čtenáře motivujeme k nápodobě hrdinů.

Zábavná funkce skautské literatury rovněž napomáhá při rozvíjení dětské fantazie. Děti v prepubescentním a pubescentním věku mají tendenci ztotožňovat se s literárním hrdinou a tím i prožívat popisovaná dobrodružství „v jeho blízkosti“. Tento prvek, totiž ztotožnění se čtenáře s hrdinou knihy, často využívá funkce didaktická, o které bude pojednáno dále.

3.2 Funkce didaktická

Zdánlivě v rozporu s funkcí zábavnou je neméně důležitá funkce didaktická, kterou lze nalézt prakticky ve všech dílech skautské literatury. Ukazuje se ovšem, že vhodnou kombinací obou přístupů jsou naopak obě funkce posíleny a navzájem se neruší.

⁴³ Přádka, M.: *Kapitoly z dějin pedagogiky volného času*. MU PF, Brno 1999, s. 56.

Požadavky na zábavnou funkci pramení od čtenářů samotných a je na dobré vůli i literární schopnosti autora, jakým způsobem se jejího ztvárnění ujme. Zábavná funkce je v rámci dobrodružné literatury vždy přítomná a čtenáři její přítomnost očekávají. Funkce didaktická pramení naopak vždy od autorů samých, kteří se ve větší či menší míře snaží vnést výchovný prvek do literárních děl. Zatímco v dobrodružné literatuře obecně je didaktická funkce přítomna fakultativně, ve skautské dobrodružné literatuře je přítomna prakticky vždy, což je dáno výchovným zaměřením skautské organizace.

Didaktickou funkci mohou autoři podpořit výběrem takových postav, které je hodno následovat a brát si je za příklad. „Zvláště ve vztahu k literárnímu hrdinovi si musíme uvědomit, že nikde jinde než právě v literatuře dětí a mládeže není literární obraz tak intenzívně přijímán jako odraz vlastní životní situace a klíč k této situaci, nikde jinde se nesetkáváme s tak silným očekáváním, že hrdina pomůže čtenáři překonávat obtíže zrání, pomůže zpřehlednit složitou situaci mezilidských vztahů a usnadní postupnou integraci do těchto vztahů. ... Od takového hrdiny je proto ochoten přijímat i věcná a etická naučení, a to zvláště tehdy, jestliže jeho hrdina v příběhu zvítězí a posílí tím i jeho vlastní sebevědomí.“⁴⁴

Přílišná snaha o didaktické působení prostřednictvím díla ovšem může někdy přecházet až do schematičnosti v ději i postavách a nadměrnému zjednodušení ostatních rovin. Vzhledem k věku čtenářů, ve kterém stále konfrontují čtenou fikci s reálným světem, je obtížné, ba přímo nemožné dostatečně zaujmout prvoplánovým poučováním odtrženým od běžného světa. Konkrétně zde máme na mysli nepřirozenou mluvu hrdinů, chování neodpovídající věku a podobně. K tomuto často docházelo v počátcích skautské literární tvorby zvláště u autorů, kteří dokonale nepoznali principy skautského výchovného systému. Ovšem v případě, kdy je čtenářům předložena dostatečně atraktivní postava, s kterou je možno se ztotožnit, se všechny uvedené chyby pro čtenáře stávají marginálními.

⁴⁴ Chaloupka, O. – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III.* Albatros, Praha 1979, s. 82.

Významný předěl skautské literatury lze spatřovat v počátku knižní tvorby Jaroslava Foglara, který svými romány dokázal zaujmout široké skautské publikum a prostřednictvím morálně i tělesně téměř dokonalých hrdinů čtenáře formovat. Foglarovy knihy vycházejí z mnohaleté praxe vedoucího v chlapeckém kolektivu a můžeme tvrdit, že jejich prostřednictvím doplňoval svůj výchovný program. V době svého vydání představovaly atraktivní alternativu dosavadní literatury pro děti a mládež a vyčnívaly z rámce rozvíjející se skautské literatury. V období 20. a 30. let měla dětská literatura stále především didaktický charakter, který zastíňoval ostatní složky díla. „Hodnotová kritéria se totiž dále pohybovala v prostorách didaktické, nanejvýše estetickodidaktické koncepce...“⁴⁵ Foglarovi se podařilo zmírnit ostré didaktizování tím, že jej zahalil do atraktivního dobrodružného obalu, který čtenáři vděčně přijímali.

Foglarův přístup lze obvinít z jisté „vypočítavosti“, neboť se vědomě snaží usměrnit nedospělého čtenáře. V tomto případě ovšem nešlo o pouhou snahu o zatraktivnění a jednoduchou podbízivost, na nichž stavěly a staví pokleslé podoby dobrodružné literatury. „Určitá část dobrodružné literatury proto vznikala (a nezdá se, že by dosud vznikala) víceméně opačně než literatura umělecká: Nikoliv tak, aby čtenář byl estetickou působivostí textu strháván k pocitům a postojům autora, nýbrž tak, že se autor konformuje předpokládaným partikulárním postojům a pocitům čtenáře. Tento princip přizpůsobivosti je pro standardní a substandardní literaturu dobrodružných mýtů natolik příznačný, že často bývá mylně pokládán nikoliv pouze za princip nižších hodnotových úrovní dobrodružné literatury, nýbrž za její princip obecný...“⁴⁶

Je pozoruhodné, že Jaroslav Foglar, jeden z nejplodnějších autorů dobrodružných knih pro skautské i neskautské čtenáře, uměleckou hodnotu svých knih nikterak nevyzdvíhal. Naopak svá díla chápal jako materiál, který podporuje jeho pedagogické úsilí. Jaroslav Foglar byl předně vůdcem oddílu vychovávajícím děti, a až na dalším místě spisovatelem. Stejně tak by mělo být pohlíženo na jeho knižní tvorbu, která pouze podporovala jeho pedagogické

⁴⁵ Chaloupka, O.: *O literatuře pro děti*. Československý spisovatel, Praha 1989, s. 23.

⁴⁶ Chaloupka, O. – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Albatros, Praha 1976, s. 91.

záměry, ale nekladla si za cíl vytvořit nadprůměrně kvalitní dílo dětské literatury.⁴⁷

Foglarovu tvorbu můžeme pro specifické pojetí didaktické funkce označit za návodnou literaturu⁴⁸ či instruktážní beletrii. Při tvorbě bylo dopředu počítáno s nápodobou z řad čtenářů. Mnohé kritiky tohoto přístupu uvádějí, že Foglar překročil hranici reálnosti postav a tím zamýšlenou nápodobu znemožnil. Čtenářský ohlas ovšem tento názor vyvrací. Ačkoliv jeho postavy rozhodně nejsou zrcadlovým obrazem soudobé mládeže (a nebyly ani obrazem chlapců 30. a 40. let), nikdy nepřekročil pomyslnou laťku, kterou by čtenáři okamžitě definovali jako nemožnou nápodoby.

Přiměřenost didaktické funkce je zásadním předpokladem pro kladné přijetí děl čtenáři. Vhodně zvolenou formou lze přitom nenásilně vychovávat nedospělé čtenáře, aniž by si didaktické působení na sobě uvědomovali. Takto koncipovaná literatura může „... dítěti poskytnout významovou orientaci v oblastech, kde racionální způsoby sdělování jsou obtížné nebo selhávají, může mu poskytnout vzorové akce, životní příklady a vzory, hrdiny, s nimiž se identifikuje, události, které jsou pro ně podnětem k vlastní životní aktivitě.“⁴⁹

V současné skautské literatuře figuruje ještě jedna podoba didaktické funkce, kterou je pohled do minulosti a poučení z vlastní historie. Soudobé skautské romány se často obrací do dávné i nedávné historie, připomínají léta zákazů a na řadových členech ilegálních či poloilegálních oddílů prezentují útlak skautingu. Na podobném principu funguje i starší skautská exilová literatura, která je po roce 1989 poprvé vydávána i v naší zemi, často s mnohaletým intervalem od napsání.

⁴⁷ Mrva, J.: *Jaroslav Foglar*. Okresní knihovna Kroměříž, Kroměříž 1990, s. 22.

⁴⁸ Tamtéž, s. 28.

⁴⁹ Chaloupka, O. – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I*. Albatros, Praha 1973, s. 55.

4 Prostředí a narativní schémata ve skautské literatuře

4.1 Prostředí

Fikční prostor skautské literatury se z dlouhodobého hlediska vyznačuje malou proměnlivostí až státností, která je velkou měrou podporována očekáváním čtenářské obce. Není tím ale myšleno, že se fikční prostor v různých románech bezezbytku opakuje (ačkoliv značnou podobnost je nutno připustit), stálost a očekávanost prostředí je nutno hledat především v jeho výstavbě. Skautské romány zpravidla využívají „objevitelského přístupu“, v rámci něhož je nepoznané prostředí mapováno.

Prostředí skautských románů je často popisováno jako neznámé, a tím i do jisté míry nebezpečné. Hrdinové příběhu následně tuto „neprobádanost“ odstraňují (většinou s mnohými problémy). Přichází tak ke slovu prvek tajemství, který napomáhá k udržení napětí příběhu. Objevování neznámého místa patří mezi klasický postup dobrodružné literatury a také v minulosti byl velmi oblíbený (například v robinzonádách, románech z období objevování Ameriky, námořních románech apod.).

Ve skautských románech, zvláště u příběhů staršího data vydání,⁵⁰ se prostor objevovaný a obývaný chlapeckým kolektivem ostře odděluje od světa dospělých, kterým do dětského světa není dovoleno vstoupit. Prostředí skautských románů tak poskytuje možnost úniku do krajiny, v které vystupují pouze postavy na podobné úrovni, na jaké je čtenář. Čtenář se vstupem do dětského (povětšinou chlapeckého) světa oprošťuje od výchovného dohledu rodičů a dospělých obecně. Zároveň se tím ale dostává na jejich místo, protože na sebe dobrovolně přenáší nejen práva, ale i povinnosti dospělých, například odpovědnost vůči sobě i za své kamarády, nutnost samostatného rozhodování v neznámém prostředí (navíc často v ohrožení života), snaha o dodržování morálních zásad i výchova ostatních

⁵⁰ Například v románech autorů J. Nováka, J. Svojsého, J. Foglara aj.

(chlapci i děvčata se navzájem hlídají a vychovávají). Únik do světa bez dospělých je tak vlastně nácvikem na budoucí skutečný život mezi dospělými lidmi. Schopnost úniku z reality a ztotožnění se s literárním hrdinou je pro takové počínání klíčová. Obdobně se k problému staví i Chaloupka, který tvrdí, že „... psychická situace čtenáře se odráží ve struktuře dobrodružného díla dosti zvláštním způsobem, který na první pohled vypadá jako snaha uniknout do exotických krajín, do světa vyhrocených a jednoznačných charakterů, do světa jasných a přehledných lidských vztahů, do světa, v němž proto lze zažít i skutečné napětí z překonávání překážek a v němž lze uplatnit vlastní sílu a schopnosti“.⁵¹

Základním typem prostředí ve skautských románech je skautský tábor. Na tomto místě dochází k úzkému propojení s přírodou a k návratu k dřívějšímu prostšímu stylu života. Pokud je tábor umístěn daleko od civilizace (což je pro skautskou literaturu typické), opět se zdůrazňuje uzavřenost takového místa vůči okolí. Dramatické dějové okamžiky se ovšem téměř nedějí v rámci prostoru tábora, který je postavám důvěrně znám, ale až za jeho hranicí. Nezáleží při tom, zda hrdinové tábor opustili o vlastní vůli (například za účelem výletu do okolí), nebo z něj byli vylákáni zvnějšku (výhrůžným dopisem, podezřením na trestnou činnost apod.). V takových chvílích účastníci tábora často jednájí bez vedení dospělých velitelů tábora, případně jen s mírným dohledem (například ve Štraubově knize *Stopy vedou k rokli*). Objevováním okolí a snahou přežít v původním přírodním prostředí skautská literatura navazuje na knihy s robinzonskou tematikou a de facto pokračuje v jejich tradici, včetně vkládání celých návodů pro přežívání v přírodě.

Druhým velmi typickým prostorem skautských knih je prostředí skautské klubovny. Tento prostor je naplněn symbolickými předměty a zvláště na nového návštěvníka má až omračující účinek. Ve Foglarově knize *Boj o první místo* je skautská klubovna popisována poměrně stručně, ale výstižně: „Stěny klubovny byly sice pobity dřevem, ale na dřevě byly barevné malby. Proti dveřím byl indián

⁵¹ Chaloupka, O. – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I*. Albatros, Praha, 1973, s. 76.

v nadpřirozené velikosti, vlevo byli vyobrazeni rudoši kolem táborového ohně.⁵² Hrdina knihy *Perlorodky* Jiřího Stránského popisuje svůj první kontakt s ilegálním skautským oddílem a jeho klubovnou následovně: „Vojta mě pozoroval a docela se bavil. A já na něj měl v jednu chvíli vztek. Já už vystřídal tři děcáky a pokaždý jsem byl hozenej mezi úplně cizí kluky, takže tohle hození už mě nemělo rozházet. Jenže rozházelo. Byl jsem vyjevenej. Možná proto, že tajnej skautskej oddíl je od děcáku vzdálenej jako Praha od Honolulu.“⁵³

Obdobně jako prostředí tábora i klubovna slouží k přípravám na výpravy do neznámých míst. Funguje jako důvěrně známý prostor, kam je možné se v případě potřeby uchýlit (zároveň tak naplňuje odvěkou potřebu vlastnit část prostoru, nad kterým má člověk rozhodovací právo). Pro skautské nováčky v románech má první příchod do klubovny často takový účinek, že se rozhodnou vstoupit do oddílu jen na základě spatřeného.

Fikční prostor české skautské literatury většinou nepřekračuje hranice České (Československé) republiky. Poněkud stranou stojí prózy vzniklé před rokem 1989 v exilu, které vyprávějí o českých skautech a jejich příbězích v zahraničí. Příkladem takové prózy budiž *Tábor Bubáků* Radka Kučery. Dětský tábor je zde situován do německého pohraničí, toto je ovšem jediná výrazná odlišnost od tuzemské skautské prózy (zvláště z 60. let, s kterou je nejlépe exilovou tvorbu srovnávat).

Poznávání nezmapovaného fikčního prostoru je často důležitým prvkem zápletky a zároveň závažným prvkem dramatickým. Na principu objevování neznámého prostoru je založena celá řada skautských románů. Objevení nového místa je v knihách zpravidla příležitostí pro nové pojmenování. Skautští hrdinové si tak „přivlastní“ část fikčního prostoru a přijmou jej za svůj. Pojmenování funguje jako předěl, kdy se z neznámého místa stává místo známé. Zároveň se pojmenování omezuje, případně zcela mizí prvek tajemství spojený s neprobádaným místem. Pojmenováním místa je tak vytvořena nová kvalitativní hodnota určitého prostoru. V knize *Údolí myšlho řevu* dojde k pojmenování

⁵² Foglar, J.: *Boj o první místo*. Blok, Brno 1969, s. 64.

⁵³ Stránský, J.: *Perlorodky*. Meander, Praha 2005, s. 79.

ústředního dějového prostoru takto: „A jak se tohle údolí vlastně jmenuje?“ – vzpomněl si najednou Radža. „Hm, snad nemá jméno. Na mapě aspoň jméno není. Však je chlapci už nějak pojmenují“ – hučelo to z náčelníkovy pokrývky. „Třebas Údolí překvapení,“ navrhl Hudla. „To spíše Tiché údolí,“ mínil Radža. ... „Co hučíš, nevyspal ses?“ zeptal se Radža. „To si myslím, že jsem se nevyspal!“ cedil Hudla mezi zuby. „Nezamhouřil jsem oka, jak tu ty myši řvály!“ ... „Myší řev! Myší řev!“ náčelník se svíjel smíchy. „Údolí myšího řevu!“ vykřikl Radža. „Výborně! Údolí myšího řevu!“ souhlasil náčelník.⁵⁴

Divoká příroda ovšem není jediným místem, kde se skautské příběhy odehrávají. Možná trochu překvapivě je důležitým fikčním prostorem i město, zvláště staré neznámé čtvrti za večerních hodin. Nejčastěji tato místa ve svých knihách využíval Jaroslav Foglar. Večerní město i temná městská zákoutí jsou vysoce atraktivním prostředím pro dospívající čtenáře. Vyzařuje z něj napětí a možná nebezpečí. Navíc i důvěrně známé místo, které je pro postavy přirozeným prostředím ve dne, se v noci může zcela proměnit. Fikční prostor města se ve skautské literatuře objevuje poměrně záhy (přibližně od poloviny 30. let minulého století). Na samotném počátku skautské dobrodružné literatury ovšem bylo toto místo odmítáno a skautská literatura se naopak stávala možností úniku z městského prostředí.⁵⁵

Porovnáme-li vývoj prostředí ve skautské literatuře za celé století její existence z hlediska popisovaných míst i z hlediska jejich předkládání čtenářům, nacházíme jen málo proměn. Toto zjištění svědčí o relativní stálosti výstavby skautské literatury a naskýtá se otázka, zda malý či žádný vývoj nepodporuje kritické ohlasy na šablonovitost skautské literatury. Na druhou stranu musíme počítat s omezenou možností obměny prostoru danou samotným žánrem skautské literatury, který dopředu definuje charakteristiku fikčního prostoru.

⁵⁴ Neumann, N. – Neumann, K. T.: *Údolí myšího řevu*. Šebek & Pospíšil, Mladá Boleslav 1990, s. 9.

⁵⁵ Viz kap. 3.1 Zábavná funkce.

4.2 Narativní schémata skautské literatury

Porovnáme-li produkci skautské dobrodružné literatury a skautské příběhové prózy z dětského života, zjistíme, že řada děl je vystavena na obdobných narativních schématech s poměrně malou proměnlivostí. Skautská literatura je navíc do jisté míry svázaná svou úzce vymezenou tematikou, která zmenšuje možnosti nové tvorby. Současná skautská literatura ovšem dokazuje, že lze překročit dosavadní přístup k vyprávění příběhů a aktualizovat jej ve shodě s vývojovými tendencemi ostatní dětské dobrodružné literatury a próz ze života dětí.

Ze starší skautské literatury naznačíme narativní schéma knih Jaroslava Foglara, neboť patří mezi nejproduktivnější i nejstálejší autory skautských knih. Foglar v dílech využívá osvědčeného schématu, které obměňuje jen minimálně. Průměrný chlapec je náhodou vytržen ze stereotypu všedního života. Dostává se do blízkosti jiného chlapce (chlapců), kteří jej morálně i fyzicky překonávají, ale přijímají jej mezi sebe. Průměrný chlapec se jim snaží vyrovnat, což se mu poměrně rychle podaří. V opozici ke kladným hrdinům pak stojí záporné postavy, které dotvářejí dějový rámec a vytvářejí poněkud černobílý obraz dobra a zla.⁵⁶ Foglar v těchto knihách kombinuje žánr dobrodružné literatury a literatury z dětského života. Svůj osvědčený postup neproměňuje ani v pozdější době, kdy jeho knihy již jasně kontrastují s modernější produkcí.

Uvedené schéma můžeme vysledovat také u řady jiných autorů skautských příběhů, přičemž se jeho podoba mění jen minimálně. Druhým oblíbeným narativním schématem je koncipování příběhu jako detektivního románu, v kterém dětští hrdinové pátrají po zločinu (často domnělém). Toto schéma se objevuje například v knize J. Svojsého *Strážci Zlaté řeky*, v které skautská družina pátrá po říčním pytlákovi a zároveň se snaží objasnit podezřelé chování strážce parku. Podobně jako v tradičním detektivním románu zde dochází k nalezení několika indicií, které napomohou k vyřešení celého případu. V závěru příběhu se

⁵⁶ Například knihy *Boj o první místo*, *Pod junáckou vlajkou*, *Devadesátka pokračuje* a mnoho dalších knih, v kterých ovšem skauti explicitně nevystupují.

ukazuje, že celé detektivní pátrání pro družinu připravil vůdce oddílu, a šlo tak o domnělý zločin.

Obdobné schéma, ovšem se skutečným zločinem, se objevuje v knize Miloše Štrauba *Stopy vedou k rokli*, v které táborníci pátrají po vykradači chat v okolí tábořiště. Poměrně jednoduchý děj se v podstatě dělí na tři na sebe navazující části, kterými jsou objevení zločinu, hledání indicií a důkazů a usvědčení viníků. Všechny tři části jsou prosty výraznějších dějových odboček, což napomáhá k rychlému a dynamickému ději.

Především v současných dílech skautské literatury se setkáváme s mnohvrstevnatým dějem, který kontrastuje s původními jednoduššími narativy. Dějová složka se mnohdy podobá starším schématům, ale je rozšířena o menší epizodické děje. Díla přestávají být oproti předchozím obdobím časově neurčitá. Novým prvkem ve výstavbě je též zapojení historických skutečností do děje knihy (například poukázání na období zákazu skautingu před rokem 1989, případně období okupace). Složitější a promyšlenější výstavba soudobých děl navazuje na předchozí typická narativní schémata ve skautské literatuře, ovšem ve většině případů jej obohacují a rozšiřují. Tento fakt svědčí o pozitivním vývoji narativních schémat skautské literatury.

4.3 Vývojové tendence skautské literatury

O výraznějších proměnách skautské literatury z pohledu prostoru a narativních schémat můžeme hovořit zvláště po roce 1989. Velká odlišnost od předchozí tvorby je dána dlouhým časovým rozpětím, kdy česká skautská literatura nemohla oficiálně vycházet a její místo suplovala jiná, většinou dobrodružná literatura. Po celou dobu svého vývoje (včetně ineditních období) se ovšem skautská literatura přidržovala vývoje dětské literatury obecně, přebírala její trendy a v dobách volného vycházení za ní nezaostávala.

Odhalit tendence současné skautské literatury je poměrně obtížné, neboť vzniká jen málo původních skautských děl. Nedostatečně bohatá produkce (odpovídající i menší členské základně současné skautské organizace)

neumožňuje s dostatečnou jistotou stanovit budoucí směr vývoje skautské literatury. V otázce fikčního prostoru v soudobé skautské literatuře k výrazným změnám nedošlo a do budoucna zřejmě nelze očekávat větší proměnu. Typické prvky fikčního prostoru obsažené ve skautských románech jsou natolik stálé, že ve své podstatě zavazují autory k jejich použití. Konkrétně máme na mysli přírodní motivy, prostor skautského tábora, prostor klubovny a další.

Výraznější vývojový dynamismus lze očekávat v narativních schématech skautské literatury. Od začátku devadesátých je možno lze v nových dílech sledovat větší příběhovou promyšlenost. Na rozdíl od starší skautské literatury se objevují další významové roviny příběhu.

S větší propracovaností příběhovou jde ruku v ruce i proměna postav, které jsou nyní více prokreslené i více problematizované. Celkově můžeme konstatovat, že soudobá produkce skautské literatury se přidržuje vývojových trendů v dětské dobrodružné a příběhové literatuře. Nízká produkce děl tohoto žánru ovšem dává důvod k pochybnostem o životnosti žánru skautské literatury a nutí k zamyšlení nad její budoucností.

5 Hrdinové skautské literatury

Skautská literatura balancuje na rozhraní dobrodružné literatury a příběhové prózy ze života dětí a tento fakt se nutně musí promítnout i do podoby hrdinů v ní vystupujících. Protože jsme skautskou literaturu definovali jako žánrovou variantu výše zmíněných směrů dětské literatury, můžeme nyní definovat její základní a specifické znaky.

U základních znaků hrdinů skautské literatury budeme sledovat takové fyzické a charakterové vlastnosti, které jsou ve jmenovaných žánrech obecně platné a na jejichž základě jsme zařadili skautskou literaturu jako žánrovou variantu dobrodružné literatury a příběhové prózy ze života dětí.

Specifické znaky, typicky přítomné u hrdinů skautské literatury, naopak odhalí odlišnosti výlučně spjaté se skautskou literaturou, a tím napomohou k jejímu jasnějšímu žánrovému vymezení.

5.1 Základní znaky hrdinů skautské literatury

Hrdinové skautské literatury se svými základními znaky do značné podobají hrdinům dětské dobrodružné literatury i příběhové prózy ze života dětí obecně. Skautská literatura doznala v rovině postav několika významných proměn, které přibližně odpovídaly celkovému vývoji dětské literatury. Vzhledem k tomu, že české skautské literatuře a jejím hrdinům nebylo dopřáno vyvíjet se průběžně, ale vždy pouze v několikaletém období, můžeme diferencovat několik poměrně výrazně se odlišujících vývojových etap s převládajícími typickými rysy.⁵⁷ V obdobích, kdy skautská literatura mohla vycházet, ovšem nijak dramaticky nezaostávala za produkcí ostatní dětské literatury.

Bylo řečeno, že základní znaky skautských hrdinů přibližně odpovídají základním znakům hrdinů dobrodružné literatury. Zvláště v dřívějších letech představoval hrdina dobrodružné literatury postavu výrazně převyšující své

⁵⁷ Viz kapitolu 6 Tři typy skautských hrdinů podle historického vývoje

čtenáře fyzickými i psychickými schopnostmi. V současnosti došlo ke zmírnění tohoto rozdílu a referenční hrdina se „přiblížil“ svému čtenáři.

Proměna čtenářské obce i zrychlený vývoj dětí nutně změnil úhel pohledu na starší dobrodružnou prózu. V dříve ostře oddělené dívčí a chlapecké literatuře dochází v současnosti ke sjednocení. Tato proměna zasáhla snad všechny žánry dětské literatury s výjimkou stále ostře vymezených dívčích románů. „V příběhové próze pro větší děti býval dříve referenční hrdina dosti striktně rozlišován podle pohlaví v tzv. chlapeckých románcích a dívčích románcích, které tvořily jádro konzumní produkce pro děti s největším kvantitativním dosahem. Chlapecké románky let třicátých a čtyřicátých se např. u J. Foglara, J. Nováka, F. H. Šuberta aj. modernizovaly v některých vnějších attributech a dobyly si značného čtenářského ohlasu, i když zřejmé bylo jejich izolované pojetí enklávy dětství, do níž málo či vůbec nezasahoval skutečný život, sociální problémy, společenské vztahy. Dívčí románky představovaly v drtivé většině zcela pokleslou sféru dětské literatury...“⁵⁸

Přestože byly první skautské příběhy psány téměř výhradně pro chlapce (výjimku tvoří například *Skautka Dana Vlasty Štáflové*, *Skautská princezna R. F. Vojíře* aj.), částečně se předpokládalo, že je budou číst i děvčata. O Foglarově knize *Boj o první místo* a její (ne)určenosti dívkám se zakladatel české skautingu A. B. Svojsík vyjadřuje následovně: „Knihu bratra Foglara doporučuji skautům i vůdcům, i starý zkušený vychovatel najde v ní mnoho nového a pozoruhodného. Rády ji jistě přečtou také naše skautky, neboť i v dívčím prostředí je stálý boj o první místo, třeba se děje jinými prostředky.“⁵⁹

Produkce české dívčí skautské literatury byla v minulosti řádově menší než produkce pro chlapce, přesto vznikla zvláště na začátku skautského hnutí řada děl určená výhradně pro dívky. Problematika dívčí literatury dosud nebyla dostatečně probádána a do budoucna by si jistě zasloužila pozornost literárněhistorickou i literárněkritickou.

⁵⁸ Chaloupka, O.: *O literatuře pro děti*. Československý spisovatel, Praha 1989, s. 67.

⁵⁹ Zapletal, M.: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Knižní klub, Praha 2007, s. 31.

Dalším základním znakem skautské literatury je přítomnost referenčního hrdiny, ke kterému se nedospělý čtenář může při četbě upnout. Zvláště v poslední době dochází k přibližování reálných schopností dětského čtenáře a referenčního hrdiny. Dříve zcela obvyklý prvek, totiž nadprůměrně schopný hrdina značně se vymykající běžnému průměru, se v současných dobrodružných příbězích pomalu vytrácí. Tím ale není řečeno, že by se mělo klást rovnítko mezi schopnosti literárního hrdiny a čtenáře. „... skutečně referenčním je pro dítě takový hrdina, který má před ním jistý náskok. Tento dynamismus dětského čtenářství se ovšem projevuje i v pronikání tvorby pro dospělé do dětské četby.“⁶⁰ Hrdina dobrodružných příběhů se tak nemůže zcela snížit na úroveň čtenářů. Znamenalo by to znatelné snížení dějovosti, nižší míru akčních prvků i celkovou menší atraktivitu děl. Hledáme-li základní znaky dobrodružné literatury, docházíme k závěru, že „mýtus úspěšného hrdiny a mýtus exotiky jsou výchozími významovými nositeli dobrodružné literatury a jsou od ní víceméně neodmyslitelné“.⁶¹

Hrdina dobrodružných děl má přesně definované funkce opakující se prakticky v každém díle tohoto žánru. Zmíněný fakt opravňuje k úvahám o výstavbové schematičnosti dobrodružného hrdiny, která je prakticky daná už v okamžiku jeho tvorby. Opakující se funkce hrdinů ale nelze chápat nutně negativně, neboť sami čtenáři v období prepubescence záměrně vyhledávají literaturu postavenou na opakujících se schématech, která jsou jen málo variována. Poměrně stálá a očekávatelná postava hrdiny tak může sloužit jako spojující prvek mezi jednotlivými díly dobrodružné literatury. „Dobrodružný hrdina funguje ... v četbě mládeže především jako hrdina identifikační a anticipační – je sdostatek jednoduchý a schematizovaný, aby nebránil procesu ztotožnění, aby usnadnil orientaci v těžko přehlednutelném propletenci skutečných vztahů mezi lidmi, a zároveň je nadán vlastnostmi, jež dítěti

⁶⁰ Chaloupka, O.: *O literatuře pro děti*. Československý spisovatel, Praha 1989, s. 102.

⁶¹ Chaloupka, O. – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Albatros, Praha 1976, s. 85.

příslušného věku imponují, pomáhají mu pochopit protikladnost a zmatky vlastního vnitřního světa, zformovat se v něm pevný hodnotový systém.“⁶²

Šablonovitost hrdiny tedy není nutně na závadu, ovšem jedině v případě, že toto základní nosné schéma nezůstane jedinou rovinou příběhu. V opačném případě může dojít (a často dochází) k situaci, v které se dílo i hrdinové v něm uzavření „ztratí“ v záplavě stejných průměrných příběhů s velmi podobnými postavami. „Schematičnost hrdiny v dobrodružné literatuře pouze naplňující nosné mýty hrdiny a exotiky jde tak v knihách bez uměleckých ambicí ruku v ruce i se schematičností v pojetí dějového napětí a gradace příběhu, jež je tu chápána převážně jako situační pestrost, nikoliv jako dějový proces postupně odhalující nové rysy skutečnosti, povahy hrdiny apod. – proto v tak mnohých dobrodružných knihách se hrdina vlastně nemění, na konci knihy (nebo celého seriálu knih) je stejný jako na začátku.“⁶³

Shrňme-li poznatky o základních znacích hrdinů skautské literatury, zjišťujeme, že referenční hrdinové fyzickými i psychickými schopnostmi překonávají své čtenáře, ovšem tento rozdíl se postupně smazává. Zároveň mizí dříve silně zakořeněné odlišování dívčí a chlapecké literatury. Schematičnost hrdinů se nevytrácí ani v umělecky hodnotných dílech dětské literatury, ovšem v těchto případech je prvotní schéma překryto dalšími rovinami, které dotvářejí literární svébytnost díla a vyzdvihují jej z průměru.

5.2 Specifické znaky

Specifickými znaky skautského hrdiny rozumíme takové fyzické a charakterové vlastnosti hrdinů, kterými se odlišují od ostatní dětské dobrodružné literatury. Takových znaků bychom mohli vyjmenovat celou řadu, proto se zaměříme pouze na nejcharakterističtější znaky přítomné prakticky ve všech dílech skautské literatury.

⁶² Chaloupka, O. – Nezkusil, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Albatros, Praha 1979, s. 86.

⁶³ Chaloupka, O. – Nezkusil, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Albatros, Praha 1976, s. 89.

5.2.1 Uzavřený svět skautského hrdiny

Skautská organizace se hierarchicky člení pomocí tzv. družinového principu, v němž jsou z pěti až osmi dětí sestaveny poměrně málo proměnlivé *družiny* fungující relativně samostatně v rámci svého oddílu. Tento fakt se bezezbytku promítá i do skautské literatury a napomáhá k vytvoření uzavřeného světa skautského hrdiny. Dospělí do tohoto světa pronikají jen stěží a zvláště ve starších dílech na ně bylo nazíráno jako na vetřelce (například v tvorbě J. Foglara, J. Nováka a jiných).

Moderní skautská literatura již tak striktně neodděluje dětský svět od světa dospělých. Naopak se snaží, ve shodě s moderními trendy v dětské literatuře, oba světy propojit. U skautské literatury ovšem k dokonalému sjednocení dojít nemůže, což je dáno samotným principem fungování skautské organizace. Důraz na samostatnost, která je skautské výchově vlastní, se nutně musí projevit i ve skautských knihách. Nové propojování světa dětí a dospělých neznamena, že dospělí budou mít otevřený přístup do dětského kolektivu, ovšem původní nedůvěra až nepřátelství mizí a transformuje se v podporu a vzájemnou důvěru.

Hlavní myšlenka nového autorského přístupu tkví v přehodnocení role dospělého z prostého dohlázele na partnera, který je v případě nutnosti ochoten pomoci. Srovnáme-li koncepci uzavřeného skautského světa v dílech J. Foglara z 30. let se současnými díly (např. M. Štraub, J. Stránský aj.), zjistíme podstatný rozdíl. Foglarův svět staví na striktním odlišení chlapeckého světa od světa dospělých a tento svůj přístup si zachovává po celou dobu své literární činnosti. „Tajuplnost je skryta nejen v prostorovém vymezení, ale také v panujících zákonitostech klukovské party. Ta je světem značně autonomním, soběstačným, uzavřeným. Pokud se objeví dospělí, jsou pocíťováni jako vetřelci, kteří svou pragmatičností nebo sobectvím rozkládají soudržnost. Projeví-li pochopení, zůstávají na okraji událostí. Vertikální členění postav vede k tomu, že se parta chlapců dovede uzavírat do sebe a nepřijímat do svého středu nikoho zvenčí.“⁶⁴

⁶⁴ Urbanová, S. – Rosová, M.: *Žánry, osobnosti, díla*. Ostravská univerzita Ostrava, Ostrava 2003, s. 129.

Z uvedeného vyplývá, že skautský hrdina (a tato tendence se objevuje i u některých hrdinů dětské dobrodružné literatury obecně) zřejmě nikdy neopustí vnitřní snahu o vytváření menších uzavřených skupin. Sklon k uzavírání se do menší dětské skupiny je dán jednak vývojovými zákonitostmi dospívajících dětí (osamostatňování, snaha vyrovnat se dospělým), jednak pojetím skautské výchovy, která k podobnému chování přímo nabádá.

5.2.2 Kolektivní vystupování skautských hrdinů

Předchozí podkapitola pojednávající o uzavřeném světě skautského hrdiny naznačila další specifický znak, kterým je kolektivní vystupování skautských hrdinů v rámci skautské družiny.

Při studiu skautské literatury si můžeme povšimnout, že hrdinové často vystupují ve skupině tvořené několika jedinci, z nichž žádný výrazně nepřevyšuje ostatní.⁶⁵ Tento model je dán skautskou výchovnou metodou, v které je užit družinový systém. Větší množství hrdinů se z pohledu didaktické funkce skautské literatury ukazuje jako výhodné. Mají-li být skautští hrdinové vzorem pro své čtenáře, pak hrozí reálné nebezpečí, že se ve své dokonalosti příliš vzdálí svému čtenáři. Dětský čtenář snažící se napodobit hrdinu obdařeného nereálnými vlastnostmi může následně zhodnotit snahu o vlastní zlepšení jako zbytečnou. Pokud jsou ale jednotlivé kladné povahové vlastnosti rozdrobeny mezi více hrdinů jednajících společně, například ve skautské družině, toto nebezpečí se snižuje.

Popisovaný prvek nalezneme prakticky ve všech skautských dílech. Ve velmi čisté podobě je užit v knihách J. Foglara, který „působí na jedince prostřednictvím sociální skupinky a formuje tak jejich osobnosti“.⁶⁶ Větší množství postav také znamená možnost výběru referenčního hrdiny dětskými čtenáři podle preferovaných charakterových či fyzických vlastností.

Kolektivní vystupování skautských hrdinů se ukazuje jako výhodný model umožňující rozdrobit zásadní vlastnosti či schopnosti mezi více hrdinů. Větší

⁶⁵ Výjimku tvoří postava družinového rádce – vůdce skupiny. Často se ovšem můžeme setkat s velením, které je založené na demokratických principech.

⁶⁶ Mrva, J.: *Jaroslav Foglar*. Okresní knihovna Kroměříž, Kroměříž 1990, s. 38.

počet obdobně jednajících postav navíc dovoluje čtenářům najít si „svého“ referenčního hrdinu a identifikovat se s ním.

5.2.3 Apolitičnost skautského hrdiny

Skauting je organizace, která se hned v počátku prohlášením zakladatele Baden-Powella zřekla politických ambicí, které by dříve či později znamenaly rozkol mezi jejími členy. Z tohoto předpokladu vyplývá, že i skautská literatura by měla být apolitická. Praxe ovšem ukazuje nemožnost striktního dodržení požadavku apolitičnosti. Právě politické důvody produkci české skautské literatury několikrát zastavily, což se v jejich dílech muselo nutně projevit. S bilancováním politického vývoje minulého století se setkáváme zvláště v literatuře poslední dekády, která se s odstupem dívá do minulých období. Rovněž jsou znovu vydávána exilová díla české skautské literatury, která dokumentují období zákazů zvenčí.

Moderní skautská literatura, pokud ve svých námětech zamíří do minulosti, se nutně musí střetnout s politickou mocí a jejími důsledky pro skauting. Dobu II. světové války do svého díla zařadil například Jaroslav Foglar (v knize *Strach nad Bobří řekou*, 1990). Samotní hrdinové ovšem nejsou nikterak politicky vyhranění, nepodporují žádnou konkrétní politickou stranu, ale vůči ohrožení svobody nejsou neteční. Okupace národa je jednoznačně odmítnuta jako zlo, s kterým je nutno bojovat. U Foglara je projevení odporu vůči nedemokratické ideologii novum, které se v předchozích dílech neobjevuje. Rovněž přesné vymezení doby odehrávání románu je u něj nezvyklé.

Důsledná apolitičnost Foglarových děl před rokem 1989 a před vydáním *Strachu nad Bobří řekou* byla terčem hlasité kritiky. Václav Stejskal v *Moderní české literatuře pro mládež* ostře odsuzuje Foglarovo dílo následovně: „Rafinovaná propagace apolitičnosti kultury našla své horlivé stoupence i v dětské literatuře, ať již byly jejich pláštíkem náboženské ideály (skupina kolem nakladatelství Vyšehrad), nebo skautská ideologie (časopisy *Vpřed* a *Junák*), ať vládli nesporně uměleckým fondem (jako Fr. Křelina), nebo se spokojovali s vymrskanými kýčovitými prostředky falešné americké romantiky (seriály

a knížky Foglarovy).⁶⁷ Jiří Mrva k tomu dodává: „Vládnoucí strana měla velký strach z toho, čemu se říká „apolitičnost“. Apolitickým byl dle jejich názoru každý, kdo neprojevoval zájem o veřejné dění (i v tom byl vlastně „jiný názor“).“⁶⁸

Kritika Foglarova díla z politického hlediska se ovšem objevila i po roce 1989, kdy Jan Jandourek v článku *Dokonalí hoši* v Mladé frontě píše: „Je až pozoruhodné, jaké paralely je možno najít mezi dokonalými hochy z Foglarových knih, a jinými dokonalými hochy, kteří byli vychováni, aby do Evropy vnesli „nový pořádek“. Kdyby se to tehdy povedlo, byl by to nejspíš svět velmi podobný tomu, který se rozkládal na březích Bobří řeky. Žilo by v něm mnoho chlapců krásných opálených těl, kteří by se v trenýrkách či bez nich vrhali do chladných vln, až by jim pečlivě vypracované svaly jen hrály.“⁶⁹ Pokoušet se naznačit, že by právě Jaroslav Foglar v románech vytvářel obdobu Hitlerjugend, je zcela zcestné. Mravní charakter Foglarových hrdinů je naprosto odlišný od „dokonalých hochů“, které zmiňuje Jandourek.

Na přelomu padesátých a šedesátých let, a pak znovu v době krátkého nadechnutí skautské literatury, vychází kniha Jana Mareše *Tři orlí pera*. Nutno předeslat, že se jedná o zcela okrajové dílo v rámci skautské literatury, neboť naprosto odporuje skautským idejím a do této práce je zařazeno jen jako ukázka extrémního postoje. Hrdinové knihy náleží ke Spartakovým skautům práce – levicově zaměřené odnoži skautingu, snažící se sloučit myšlenky skautingu s komunistickým učením. Skauti v této knize jsou přes svůj nízký věk překvapivě „politicky uvědomělí“ a zvláště těžce nesou osudy vykořisťovaných dělníků. Dále prohlašují, že se přátelí se všemi skauty, jen s těmi městskými nechtějí mít nic společného, neboť mají kompletní kroje i dostatek financí.⁷⁰ Kniha končí scénou, kdy skauti podporují stávkující dělníky v boji o lepší pracovní podmínky a dopomohou jim tak k odstranění sociální nespravedlnosti. *Tři orlí pera* vyšla

⁶⁷ Stejskal, V.: *Moderní česká literatura pro děti*, SNDK, Praha 1962, str. 204.

⁶⁸ Mrva, J.: *Jaroslav Foglar*. Okresní knihovna Kroměříž, Kroměříž 1990. s. 20.

⁶⁹ Jandourek, J.: *Dokonalí hoši*. *Mladá fronta DNES*, 3. 3. 2001.

⁷⁰ Mareš, J.: *Tři orlí pera*. SNDK, Praha 1968, s. 5.

celkově třikrát (1959, 1963, 1968) a přes svůj pro-sociální a pro-komunistický postoj nebyla vícekrát vydána.

Shrneme-li poznatky o politické orientovanosti skautských hrdinů, můžeme konstatovat, že skautští hrdinové aktivně nepropagují žádnou politickou stranu (s výjimkou zmíněných okrajových děl, např. Jiřího Mareše). Zároveň ale nejsou slepí k nespravedlnostem danými politickou situací a nebojí se vůči ní vystoupit, jak se děje v *Strachu nad Bobří řekou* či v *Perlorodkách* Jiřího Stránského.

6 Tři typy skautských hrdinů podle historického vývoje

Nyní se pokusíme definovat trojí podobu skautského hrdiny podmíněnou historickým vývojem skautingu v našich zemích i vývojovými tendencemi dětské literatury. V kapitole Vznik a vývoj skautského hnutí byla nastíněna historie skautingu v našich zemích včetně série zákazů vydávání skautské literární tvorby. Skautská literatura se z tohoto důvodu nevyvíjela kontinuálně, ale postupovala po poměrně dlouhých časových skocích. Tento fakt je příčinou poměrně velké odlišnosti charakteru skautské literatury v jednotlivých obdobích svobodné produkce.

6.1 I. typ, 1912–1948

V této etapě ještě dozníval původní pohled na literaturu pro děti a mládež, v kterém se na autory dětské literatury pohlíželo jako na autory druhé kategorie. Produkce dětské literatury byla přenechávána pedagogům, což se projevilo na značné míře didaktičnosti bez respektování specifických potřeb nedospělých čtenářů.⁷¹ Popsaný přístup k dětské literatuře se projevoval i ve skautské literatuře. Hrdinové tohoto období jsou charakterističtí svými ideálními vlastnostmi, chováním neodpovídajícím věku, a tím i celkovým odtržením od tehdejší reality.

Obecně můžeme hovořit o snaze vytvořit dokonalý obraz skautství a tento představit čtenářům – potencionálním členům skautské organizace. Nesmíme zapomínat, že skautská organizace se v tomto období stále ještě utvářela, snažila se získat nové členy i všeobecnou podporu mezi obyvatelstvem, a literární produkce této snaze mělo pomoci.

Hrdinové románů se snaží představit veškeré přednosti skautské organizace tím, že se sami ideálními stanou. Takový přístup ale nemůže rozvíjejícího se dětského čtenáře dlouhodobě uspokojovat. „Ideální hrdina je

⁷¹ Chaloupka, O.: *Próza pro děti a mládež*. Albatros, Praha 1989, s. 97.

obvykle včleněn do souboru preparovaných životních situací, jež řeší tak, aby jeho činy mohly sloužit ve funkci etických modelů následováníhodného jednání. Pro svoji odvozenost a neživotnost i pro časté zkreslení skutečné životní problematiky jen výjimečně setrvává v dětské četbě jako její trvalejší součást.⁷²

Skauting je v prvních skautských knihách často prezentován jako jistá záchrana před úpadkem, kterým jsou ohroženy všechny neorganizované děti. Přehnaný důraz na vyjádření kladné hodnoty skautingu ovšem často zastíní informace o samotné podstatě hnutí. Například v románu *Paduán*, jehož autorem byl učitel Josef Pavel, je skautské hnutí přijímáno kladně, ale zcela staticky. Hrdina knihy, sirotek Antonín Tejc, je díky vstupu do skautského oddílu zachráněn před morální zkázou, která mu hrozila. Samotná činnost skautského oddílu je téměř zamlčena a vyzdvihována je pouze jeho výchovná funkce. Míra didaktičnosti je v tomto konkrétním románu značná, výrazně se ovšem nevymyká průměru doby.

O nástupu skutečných živoucích skautských hrdinů můžeme hovořit až od poloviny 30. let, kdy začíná literárně tvořit zřejmě nejvýznamnější autor české skautské literatury – Jaroslav Foglar. Foglarův hrdina s sebou nese až nereálnou ušlechtilost a působí na čtenáře jako dokonalý vzor, jehož je ovšem hodno následovat. Ve skautských románech Foglar konstituuje pro svou tvorbu typické ostře ohraničené prostředí značně vzdálené realitě, které je obýváno výhradně chlapci. Jeho hrdinové mluví jazykem, jenž by zřejmě žádný dospívající hoch nepoužil, ovšem, jak podotýká Jan Halas, „foglarovky jsou knížky, které by napsal třináctiletý kluk, kdyby to uměl“.⁷³

Foglarovo dílo se od počátku potýkalo s negativní kritikou, jež více či méně oprávněně jmenovala syžetovou jednoduchost přerůstající místy až ve schematismus, občasnou jazykovou neobratnost a nadpozemskou dokonalost hrdinů. Můžeme tedy konstatovat, že ve svých knihách často nedokonale líčil dobrodružství až příliš dokonalých postav. Jak je ovšem možné, že jeho romány

⁷² Chaloupka, O. – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Albatros, Praha 1979, s. 87.

⁷³ Zapletal M. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Knižní klub, Praha 2007, s. 103.

přetrvaly až do dnešních dní, kdy jsou stále čteny minimálně mezi skautskými čtenáři? Který prvek je natolik rozhodující, že dokáže zmíněné nedostatky zastínit?

V první řadě jmenujme uzavřenost světa, ve kterém se postavy pohybují. Foglar vytváří výlučně chlapecký svět, do kterého nemají přístup dospělí, a dokonce ani dívky (a pokud se výjimečně vyskytnou, pak pouze ve vedlejších úlohách). Tato uzavřenost podporuje prvek tajemství, jenž je přítomen v každé jeho knize. Postavy jsou odkázány samy na sebe a pouze vlastními znalostmi a zkušenostmi řeší nastalé situace. Dostanou-li se do kontaktu s dospělými, pak je autor vždy na straně chlapců.⁷⁴

Foglarův typ hrdiny se objevuje ve dvou variantách. Prvním typem je ideál hodný následování, mravně čistý a zároveň také nereálný (*Boj o první místo, Pod junáckou vlajkou, Devadesátka pokračuje*). Druhý typ pak karikuje skautského hrdinu a staví na vyhrčené slovní komice.

Foglarův komický typ hrdiny se zásadně projevil v knihách *Tábor smůly* (1939) a *Nováček Bubáček píše deník* (1990). Mezi vznikem děl uplynulo 51 let, ale charakter hrdinů v knihách je v zásadě stejný. Komický hrdina opět mluví pro děti a dospívající mládež nereálným jazykem, ovšem zatímco u dobrodružných příběhů tento fakt neruší a čtenáři je bezvýhradně přijímán, v případě komických hrdinů je toto naopak zamýšleným groteskním prvkem. Přestože je jazykový projev hrdinů Foglarovi často vytýkán, čtenářská obec toto jako problém nepocituje. Na příkladu komického hrdiny Jaroslava Foglara můžeme doložit jeho relativní neproměnlivost tvůrčího přístupu. Obdobně romány s dobrodružným hrdinou vycházející v období do roku 1948, dále v 60. letech i po roce 1989 se výrazně neliší výběrem postav, charakterů i syžetového uspořádání a naznačují tak schematizující tendence autora.

⁷⁴ Zapletal, M.: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Knižní klub, Praha 2007, s. 101.

6.2 II. typ, 1968–1970

Druhý typ skautského hrdiny přibližně ohraničují roky 1968 a 1970, kdy byla skautská organizace oficiálně povolena. Časové vymezení tohoto typu ovšem není nikterak ostré. Můžeme nalézt přesahy tohoto typu i do období po roce 1989, kdy zvláště starší autorská generace konečně publikuje svá díla vytvořená v dřívějších dobách, případně píše nová díla, ovšem na základě starších tvůrčích postupů založených právě na skautské i neskautské literatuře konce 60. let.

Skautský hrdina II. typu se přibližuje svým čtenářům. Stále má požadované vlastnosti „dobrého skauta“, ale již není tak odtržený od reality. Vykreslení psychiky je též dokonalejší a postavy se stávají plastičtějšími. Můžeme konstatovat, že nerealistický ideál představovaný díly Jaroslava Foglara sestoupil blíž ke svým čtenářům. Tato proměna se projevuje jak v mluvě postav, tak i v samotném konání.

Politické otázky zůstávají nadále stranou a objevují se jen u okrajového díla Jana Mareše *Tři orlí pera*. Zde je patrná silná politická agitace, která ovšem není pro skautskou literaturu typická, jak bylo řečeno výše.

Vzhledem k pouze tříletému oficiálnímu životu skautské organizace bylo vydáno jen málo skautských knih, což znesnadňuje definování druhého typu skautského hrdiny. Ve sledovaném období je nejčastěji vydávaným skautským autorem Jaroslav Foglar, který napsal skautský román *Devadesátka pokračuje* a dále knihy *Poklad Černého delfína*, *Kroniku Ztracené stopy* a *Dobrodružství v zemi nikoho*, které spadají do skautské literatury v širším slova smyslu. Foglarův styl se ovšem nemění a stále zapadá do první kategorie skautského hrdiny.

Druhým významným autorem byl Jaroslav Svojtše, jenž představuje výrazný posun v pojetí skautského hrdiny. Jeho první kniha vychází v roce 1969 pod titulem *Jezero sedmi světél*. Prázdninový příběh o stavbě tábora a životu v něm není námětově příliš originální, důležité je ovšem vykreslení postav, jež daleko více odpovídá skutečným dětem. Mluva postav se přibližuje čtenáři (obsaženy jsou i nadávky), po morální stránce jsou postavy více problematizovány, což rovněž přispívá k jejich plasticitě a uvěřitelnosti. Celkově

můžeme říci, že se Svojšemu podařilo zachytit nastupující trendy probíhající v dětské literatuře 60. let a transformovat je do skautské literatury.

Druhá kniha Jaroslava Svojšeho nesoucí název *Strážci Zlaté řeky* se dochovala jen šťastnou náhodou. Kniha měla vyjít roku 1971 a byla již připravena do tisku, ale nový zákaz skautské organizace vydání překazil. Text románu přečkal na tiskových štočcích až do období opětovného povolení skautské organizace, kdy jej vydalo nakladatelství Leprez roku 1999. V románu vystupují stejné postavy jako v *Jezeru sedmi světél* a charakterově se nikterak neliší. Příběhově se jedná zčásti o detektivní román a zčásti o dětský objevitelský cestopis. Postavy stejně jako v prvním románu představují mravně nezávadné dětské hrdiny vystupující v kolektivu, ovšem s reálnějšími povahovými vlastnostmi, než tomu bývalo u hrdinů I. typu. Objevují se opět drobné nadávky, ale rovněž i závažnější morální dilemata, která nemusí být vždy řešena správně. Světy dětí a dospělých jsou stále odděleny, ale vyslovené nepřátelství mezi nimi nepanuje.

Romány Jaroslava Svojšeho ukazují proměnu hrdinů skautské literatury, která vynikne zvláště ve srovnání s předchozí epochou. Vzhledem k nedostatku jiných autorů tohoto období, můžeme o II. typu skautského hrdiny hovořit spíše hypoteticky, ovšem obdobné tendence vykazují i skautská díla vzniklá mimo území tehdejší ČSSR. Například kniha *Tábor Bubáků* autora Radka Kučery se pojetím hrdinů velmi blíží J. Svojšemu. K II. typu můžeme rovněž přiřadit i díla vzniklá těsně po roce 1989 zvláště u autorů starší generace.

6.3 III. typ, 1989 – současnost

Po roce 1989 se skautský hrdina znovu proměňuje. Posiluje se psychologický prvek v knihách, příběhy jsou promyšlenější, objevuje se více dějových odboček, několik příběhových linií apod. Otvírají se starší historická témata, ale zároveň vzniká i nová literatura zaměřená na současnost s aktuálními problémy. Skautský hrdina je například pod vlivem moderní techniky donucen vyrovnat se s její přítomností a začlenit ji do svého světa, který mohl být do této

doby před jejím vlivem uchráněn (např. mobilní telefony na táboře, využívání počítačů aj.).

Inhed po pádu komunismu se projevil autorský handicap starších autorů, kteří často nebyli schopni dostatečně proměnit svůj tvůrčí přístup a přidržovali se zažitých schémat v postavách i příbězích. „Odstranění ideologických bariér po listopadu 1989 přineslo svobodu tvoření i autorům dětské literatury. Ti se mohli bez obav umělecky vyslovit ke všem aktuálním problémům doby i v příbězích ze života dětí a mládeže. Ukázalo se však, že na novou společenskou situaci nejsou dostatečně připraveni a že nejsou s to reflektovat vnitřní a vnější svět moderního v zobrazení typu dětské postavy. V jejich tvorbě se projevovala bezradnost a tápání. Nebyli schopni zbavit se zafixovaných literárních stereotypů, konstrukcí a přístupů ze 70. a 80. let.“⁷⁵

Skautská literatura byla navíc ve svém vývoji omezena zákazem jejího vydávání již od počátku 70. let a toto období nuceného produkčního klidu se rovněž podepsalo na literární tvorbě po roce 1989. Zvláště v devadesátých letech můžeme sledovat setrvávající tendence z konce 60. let. Vydavatelský boom nevynechal ani starší skautskou literaturu, která se tak znovu dostala do povědomí veřejnosti.

Devadesátá léta jsou poznamenána vytyčováním nové úrovně literárních děl, zároveň se snižuje množství nově vytvářené literatury. „Původní příběhová próza z dětského života vydaná v 90. letech je nepočtená a tíhne k uměleckému standardu. Platí to zvláště o knížkách určených začínajícím čtenářům nebo oslovujících vyspělejší čtenáře prepubescentního věku.“⁷⁶

Se zmíněným uvolněním knižního trhu se objevuje zajímavý fenomén, kdy jsou po roce 1989 vydávány nejstarší skautské knihy, zastupované převážně J. Foglarem, dále díla z 60. let (v některých případech jde o první vydání), knihy vytvořené skauty v emigraci a díla zcela nová. Popsané tři typy hrdinů tak náhle

⁷⁵ Toman J. *Současná česká literatura pro děti a mládež*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 2000, s. 14.

⁷⁶ Toman J. *Současná česká literatura pro děti a mládež*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 2000, s. 14.

stojí vedle sebe a zřetelně se objevuje jejich rozdílnost. Vývojové změny jsou o to patrnější, že se česká skautská literatura mohla vyvíjet pouze skokově, na rozdíl od zemí bez perzekuce skautingu, kde byl vývoj skautské literatury lineární.

Nalezneme i nová díla, která se ovšem charakterem hrdinů začleňují k předchozím typům. Jaroslav Foglar vydává knihu *Nováček Bubáček píše deník*, jež představuje stálý a neměnný autorský styl. Můžeme tvrdit, že pojetí hrdiny u J. Foglara je ustálené a i přes drobné změny nadále přináleží k I. typu skautského hrdiny.

Nakladatelství Leprez, zaměřující se na dětskou dobrodružnou literaturu, vydává knihu Jaroslava Svojsého *Strážci Zlaté řeky*, která se k polistopadové literatuře začleňuje pouze rokem prvního vydání, neboť byla napsána už na počátku 70. let.⁷⁷

Třetí typ skautského hrdiny se objevuje až kolem roku 2000. V tomto období už česká skautská literatura vstřebala nové vývojové tendence v dětské literatuře. Svět dětského hrdiny se otevírá a propojuje se světem dospělých lidí. Dospělý už není nepřítelem dětí, jak to bylo prezentováno v dřívějších dílech, ale naopak se stává jejich partnerem. Tento významný obrat v uchopení dětského hrdiny se projevil v díle *Perlorodky* Jiřího Stránského, částečně také v díle Miloše Štrauba *Stopy vedou k rokli*.

Skautský hrdina po roce 1989 se snaží více přiblížit čtenářům po řečové stránce i v oblasti jednání. Mizí ideální hrdina předchozích období, který byl vytvořen jako vzor hodný následování. Návodnost literatury už není spojena s ideálním hrdinou, na jehož úroveň se čtenář pokouší vystoupat, ale představuje cíle, kterých by se měl čtenář pokusit dosáhnout *společně* s hrdiny knih. Návodná složka literatury tedy nemizí, forma, jakou působí na čtenáře, se ovšem transformuje.

Výrazně se mění i pojmání skautské literatury jako chlapecké literatury. V dílech po roce 89 se pravidelněji objevují dívky. Tato změna zřejmě pramení z organizačních proměn ve skautských oddílech, kdy po roce 1989 často dochází

⁷⁷ Viz podkapitolu II. typ, 1968–1970.

ke koedukaci ve skautské výchově. Dívčí hrdinky se tak dostávají do skautské literatury, dříve téměř výhradně chlapecké, a staví se s chlapci na stejnou úroveň.

Moderní skautští hrdinové se proměňují i po stránce znalosti moderní techniky. Například v románu M. Štrauba *Stopy vedou k rokli* se vyskytují mobilní telefony, jejichž užití je v případě nouze povoleno. Přítomnost moderní techniky znamená liberalizaci pohledu na tuto problematiku a rovněž odbourává představu českého skautingu jako „skautského skanzenu“, o kterém se často hovořilo v 90. letech.

Můžeme si taktéž všimnout snížení věku hrdinů skautských knih. Toto je dáno snahou autorů přiblížit referenčního hrdinu dětskému čtenáři, jehož mentální vývoj se postupně zrychluje. Z tohoto faktu vzniká nekorespondence skautských hrdinů ze starších děl, která je pravděpodobně podpořena i vyšším věkem zletilosti v minulosti.⁷⁸

Existence III. typu skautského hrdiny je, na rozdíl od II. typu, jasně prokazatelná. Proměny ve skautské literatuře zvláště v rovině postav dokládají soustavný vývoj žánru i přes nemožnost kontinuální tvorby. III. typ skautského hrdiny opouští některá zaběhlá schémata, problematizuje postavu hrdiny, částečně odstraňuje jeho černobílé vnímání a zároveň propojuje svět dětí a dospělých. Všechny tyto proměny byly nutné pro zživotnění skautské literatury a na základě nich lze předpokládat i pokračování žánru do budoucna.

⁷⁸ Do roku 1950 byla hranice zletilosti v ČSR a ČSSR stanovena na 21 let, po tomto roce na dnešních 18 let.

7 Podoby skautské literatury

V následující kapitole představíme tvorbu čtyř autorů české skautské literatury, jejichž literární postupy jsme částečně naznačili již v předchozích kapitolách. Jako první a nejdůležitější zástupce se představí Jaroslav Foglar, jehož dílu bude věnována největší pozornost. Foglarovu tvorbu jsme v rovině hrdinů přiřadili k I. typu, budeme proto hledat společné prvky s tímto typem a zároveň poukážeme na některé schematizující tendence, které se jeho dílem prolínají.

Druhým autorem bude Jaroslav Svojshe, na jehož díle naznačíme především posun v pojetí skautského hrdiny. Ze současné produkce představíme dílo Miloše Štrauba, který má svým stylem rovněž nejbližší k II. typu a dokládá tím přežívání tohoto typu i v současnosti.

Čtvrtým autorem, jemuž bude věnována pozornost, je Jiří Stránský. Na jeho knize *Perlorodky* si představíme současné pojetí skautské literatury a naznačíme i některé budoucí tendence. Tvorbu Jiřího Stránského řadíme k III. typu skautských hrdinů, poukážeme proto na některé zásadní prvky v díle, na jejichž základě můžeme toto zařazení provést.

7.1 Jaroslav Foglar

Přestože patří Jaroslav Foglar mezi nejproduktivnější autory skautské dobrodružné literatury v širším i užším slova smyslu, nepovažoval on sám své dílo za umělecky hodnotnou produkci, ale především za podporu své práce s mládeží. Z přecenění umělecké složky jeho díla následně pramení negativní kritické ohlasy objevující se od počátku jeho uměleckého snažení až do 90. let dvacátého století, kdy byl jako autor rehabilitován a jeho dílo uznáno.

Foglarovu tvorbu musíme chápat jako jednu z mnoha dílčích složek jeho hlavní činnosti, kterou byla práce s dětmi a mládeží. V první řadě tak stojí vychovatel a skautský vedoucí, a až další místa zaujímá spisovatelská činnost.

Sám Foglar nepojímal svou tvorbu primárně jako uměleckou, ale zdůrazňoval její pedagogický vliv.⁷⁹

Foglar vytvářel typy skautských hrdinů, které bylo hodno následovat i v reálném životě. Jeho postavy jsou proto ve větší či menší míře schematické a charakterově málo komplikované až černobílé – dobré nebo zlé. Zároveň nelze zapomínat na období, ve kterém Foglar začínal tvořit. Dětská literatura se v této době stále ještě konstituovala a přehnaná didaktičnost, typická pro období do II. světové války, se nutně projevila i ve Foglarových knihách. Musíme ovšem poznamenat, že se mu podařilo nesklouznout k pouhému moralizování. Zdařilé propojení se zábavnou funkcí literatury přineslo trvalou oblibu jeho děl u dětí a mládeže a atraktivnost příběhů i postav vedla ke snaze o nápodobu hrdinů v knihách. „Prostřednictvím hry a zábavy, akcentováním dějovosti vedl k modelovému jednání a chování. Tisíce dětí podle hlavních hrdinů začalo plnit skautské zásady třinácti bobříků. Foglar intuitivně využil herního principu k tomu, aby poznávací a formativní perspektivy (od dospělosti k dítěti) směřoval zdánlivě směrem od dětství k dospělosti.“⁸⁰

Typ Foglarovy tvorby stojí na pomezí umělecké literatury a návodného čtení. Pro nedospělé čtenáře ale není tato „návodnost“ negativem a mnozí z nich teprve v pozdějším věku odhalují opakující se schémata, podle nichž jsou příběhy vystavěny. „Foglarovy romány jsou na pomezí literatury: není to umělecká beletrie, ale ani výchovná příručka. Něco mezi tím. Co kdybychom zkusili rozšířit pojem literatury pro děti, aby se nám do něho vešel i tento neobvyklý útvar? Jako mnoho účastníků diskuze i já mohu potvrdit z vlastní zkušenosti, že schematičtí „správní hoši“ nepůsobí na dvanácti- až čtrnáctileté odpudivě, právě naopak.“⁸¹

Foglar při psaní předpokládal, že se čtenáři pokusí jednání postav v románech napodobit, vytvářel proto modelové typy postav, jež by této nápodoby byli hodni. Chceme-li definovat Foglarův typ skautského hrdiny, musíme konstatovat, že je značně schematický, jeho jednání je často zidealizované

⁷⁹ Mrva, J.: *Jaroslav Foglar*. Okresní knihovna Kroměříž, Kroměříž 1990, s. 23.

⁸⁰ Urbanová, S. – Rosová, M.: *Žánry, osobnosti, díla*. Ostravská univerzita, Ostrava 2003, s. 129.

⁸¹ Zapletal, M.: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Knižní klub, Praha 2007, s. 95.

a odtržené od reality, podporuje černobílé vidění světla a zpravidla je součástí skupiny chlapců podobných charakterových vlastností. Foglar svůj typ hrdiny neopouštěl ani v dalších letech a vytrval u něj i po roce 1989, kdy vyšla kniha *Modrá rokle* či *Nováček Bubáček píše deník*, které jsou velmi podobné jeho tvorbě z 30. i 60. let.

První Foglarova kniha se skautským hrdinou nese název *Boj o první místo*. Nejprve vycházela na pokračování v letech 1933 a 1934 v časopise *Skaut-Junák*, knižně pak byla vydána roku 1936. Podstatná část děje se odehrává ve školní třídě,⁸² a tedy v poměrně uzavřené chlapecké skupině. Hlavní postavou je Petr Solnar, který je vnitřně silně nespokojen s mezilidskými vztahy mezi spolužáky a nesouhlasí s vůdčím postavením Rudy, jenž se od počátku profiluje jako charakterově zkažený. Petr v sobě svádí boj mezi touhou po oblíbenosti a hrdostí. Prozatím si nepřipouští, že by mohl někdy Rudu převyšovat. „Co on – Petr – vlastně dovede? Nic! Nic! Zhoľa nic! Jak by se mohl měřit s Rudou!“⁸³

Kritickým momentem se stává okamžik, kdy by se měl Petr připojit k pochybné třídní zábavě, při které se jeden ze spolužáků nechával za úplatu fackovat. Těsně před úderem si Petr uvědomil špatnost svého jednání a ránu nedal. „Ten objev rozhodl o Petrově cti. Jeho předchozí váhání bylo posledním špatným činem, kterého se kdy Petr Solnar dopustil. Zrudl ještě více, zoufale zamával rukama a pak zuřivě vykřikl: ‚Nemůžu to udělat.‘“⁸⁴

Zajímavostí je, že první setkání se skautingem prostřednictvím jeho bývalého člena je negativní. Nově příchozí žák Cyrin se zprvu odvolává na svou skautskou minulost, později se ovšem proviní poměrně banálním přečinem, jakým je popsání zdi tužkou. Sám učitel ovšem striktně oddělí skautskou organizaci, kterou považuje za dobrou, a jejího bývalého člena. „Nikdy bych si o vás nic takového nepomyslel. Vy že jste byl někdy skautem? Možná – ale velmi špatným a udělal jste junákům velikou hanbu. ... Kdybyste i v našem městě vstoupil do junáckého oddílu, nikdy byste neklesl tak hluboko,“ odpověděl mu třídní

⁸² Tento motiv využil Foglar i v knize *Když Duben přichází*.

⁸³ Foglar, J.: *Boj o první místo*. Blok, Brno 1969, s. 13.

⁸⁴ Foglar, J.: *Boj o první místo*. Blok, Brno 1969, s. 31.

řezavě. „Mohl jste být dobrým junákem kdysi, ale nyní jste se zpronevěřil junáckému duchu.“⁸⁵

Skautská problematika se v knize objevuje poměrně pozdě, teprve od její poloviny. Později se Petr sám stává skautem a na konci knihy skládá skautský slib, čímž je jeho morální obroda dokončena. Všechny události v knize se stanou během jednoho školního roku, tedy extrémně rychle. Petrova proměna je tak zásadní, že je téměř na hranici uvěřitelnosti. Foglar využil podobný model i v dalších knížkách. Pro srovnání uveďme ještě knihu *Pod junáckou vlajkou*, v které se několik zásadních prvků opakuje.

Román *Pod junáckou vlajkou* vychází v roce 1940, tedy sedm let od autorského debutu. Hlavním hrdinou je Mirek, který se rozhodne vstoupit do skautského oddílu, aby v něm ukradl stan pro svou vlastní partu. Po čase ovšem zjistí, že skautská činnost jej naplňuje více než nicnedělání v partě, prochází morální proměnou a stává se z něj čestný chlapec. Vyvrcholením knihy je skautský tábor, na kterém se Mirek stane právoplatným členem oddílu, čímž je potvrzena jeho mravní proměna.

Tato kniha je dalším příkladem typického Foglarova schématu, které se objevuje i v dalších dílech. Hrdina (většinou chlapec) je znužený dosavadním způsobem života, následně se setkává s jedním či více chlapci, kteří ho fyzicky i morálně značně převyšují, ale přijmou jej mezi sebe. Hrdina si uvědomuje, že jeho dosavadní život jej nenaplňuje, a snaží se proto svým novým přátelům vyrovnat, což se mu podaří. Knihy zpravidla končí happy endem, v kterém se hrdina definitivně zřekne pochybné minulosti a zavazuje se být i do budoucna čestným a prospěšným členem společnosti.

V díle *Devadesátka pokračuje*, která navazuje na děj románu *Pod junáckou vlajkou*, se Mirek dostává do pozice člověka snažícího se zachránit své bývalé přátele z party a vymanit je tak z vlivu Ondry, který stále hrozí prozrazením původního záměru ukrást oddílu stan. Mirek je v tomto románu již charakterově stálý kladný hrdina. Ondra naopak představuje záporného hrdinu,

⁸⁵ Foglar, J.: *Boj o první místo*. Blok, Brno 1969, s. 49.

jenž se rovněž neproměňuje. Přeměna ovšem nastává u dvou chlapců z bývalé party, kteří vstoupí do oddílu, jistou dobu bojují se svými nedobrymi návyky, ale v závěru si uvědomí své špatné chování, odprosí za něj Mirka, a stávají se z nich podobně charakterní chlapci, jakým je Mirek.

Foglar knihami působí na morální obrodu mládeže a v životních osudech hrdinů ukazuje, jak je možné uniknout ubíjejícímu stereotypu. „Foglar ve svých knihách poskytuje čtenářům prakticky přímé návody, čtenář se srovnává s jeho hrdiny, kteří jsou mu vzorem, snaží se je napodobovat v konkrétním životě, bere si z nich příklad.“⁸⁶ Foglarovi hrdinové se ovšem charakterově i fyzicky zlepšují příliš rychle, což může v krajním případě u čtenářů vytvářet frustrace z nemožnosti dokonalé nápodoby hrdinů. Na druhou stranu Foglar nikdy nezachází do takové krajnosti, při které by bylo zjevné, že snaha o vyrovnání se hrdinům je zbytečná. Toto zjištění je velmi důležité neboť didaktickou složku děl Foglar považovat za prvořadou. „Nejcennější jsou ty mravní hodnoty, o nichž se v příběhu nemluví, ale které vyzařují z jednání hlavních postav. Poctivost, čestnost, spravedlnost, obětavost, ohleduplnost, ochota pomáhat druhým, sociální cítění, smířlivost, sebeovládání, úcta k pravdě.“⁸⁷

Přes své spisovatelské nadání se Foglar nevyhnul mnoha chybám, které snižují uměleckou úroveň jeho děl a jsou terčem oprávněné kritiky. Zmiňovaná již byla rychlost, s jakou se skautští hrdinové dokáží mravně i fyzicky proměnit. Silně odtažené od reality a ideologizované je i samo prostředí skautského oddílu. Děj knih bývá poměrně chudý a často se opakuje, Foglar při psaní vychází ze svého osvědčeného schématu, které mění jen minimálně. Opakování děje ale nemusíme chápat nutně jako negativum, neboť čtenářská skupina vyhledávající skautské příběhy je stále ve věku, kdy vyžaduje v knihách podobné až shodné motivy.⁸⁸

Chlapečtí hrdinové vytvářejí svůj vlastní svět, který je nepřístupný dospělým, objeví-li se konflikt mezi chlapci a dospělými, pak je autor vždy

⁸⁶ Mrva, J.: *Jaroslav Foglar*. Okresní knihovna Kroměříž, Kroměříž 1990, s. 42.

⁸⁷ Zapletal, M.: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Knižní klub, Praha 2007, s. 33.

⁸⁸ Srov. Zapletal, M.: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Knižní klub, Praha 2007, s. 42.

na straně chlapců. Foglar vytváří v dílech ideál chlapectví, které je vyzdvihováno nad dospělost. V důsledku je tak další vývoj skautského hrdiny (a v souvislosti s tím i nedospělého čtenáře) chápán de facto negativně, naopak staticnost a neproměnlivost hrdinů je v jeho případě pozitivní.⁸⁹

Přestože byl pro Foglara hlavním zdrojem inspirace v psaní skauting, jsou knihy s explicitně vystupujícími skautskými hrdiny ve výrazné menšině. Tento úkaz můžeme zčásti přičíst politickým poměrům panujícím za života J. Foglara. Skauting byl po většinu jeho tvůrčího období zakázaný a Foglar byl donucen maskovat skautské aktivity činnostmi jiných mládežnických organizací. V knihách bez skautských hrdinů je nicméně idea skautingu zjevná. Foglarův hrdina je do značné míry schématický a celková kvalita jeho knižní produkce nestálá. Přes tato objektivní negativa dokázal vytvořit atraktivní díla, která v mnoha případech podpořila kladný vývoj mládeže, a jak ukazují čtenářské průzkumy, ještě do nedávné doby byla běžně čtena.

7.2 Jaroslav Svojshe

Autorem konce šedesátých let a zároveň i let devadesátých byl Jaroslav Svojshe, v jehož knihách, především pak v postavách, se objevuje zřetelný posun v pojetí skautské literatury. Přestože jeho díla dějově odkazují do třicátých let (román *Jezero sedmi světél* začíná slovy: „Jedno slibné červencové ráno r. 193* mne zastihlo na venkovském žebříňáku ploužícím se po prašné silnici mezi Hvozdicemi a Velkým Luhem.“⁹⁰), přehnané didaktizující tendence v nich nenalezneme.

Svojshe částečně ruší ideál dokonalého hrdiny, nechává postavy jednat realističtěji, občas dokonce poukáže i na některé vysloveně špatné povahové vlastnosti (lenost, vypočítavost). Postavy v jeho románech se skautskými hrdiny se vyvíjí jen málo. To je dáno jednak krátkým časovým úsekem v příběhu (dvoutýdenní tábor v *Jezeru sedmi světél*, přibližně desetidenní prázdninové

⁸⁹ Srov. Chaloupka, O. – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I.* Albatros, Praha 1973, s. 77.

⁹⁰ Svojshe, J.: *Jezero sedmi světél.* Šebek & Pospíšil, Mladá Boleslav 1991, s. 9.

dobrodružství ve *Strážcích Zlaté řeky*), jednak větší zaměřeností na příběh než na postavy. Místy se ovšem objeví hodnocení členů družiny, z něhož je patrné, že k proměně chlapců přece jen dochází. „Měl jsem radost z Bedova pozorovacího talentu. Byl to potěšitelný výsledek všech těch kimovek⁹¹ a stopovaček, které jsem záměrně zařazoval na všechny družinové schůzky i vycházky. Vychoval jsem si důstojného nástupce – usoudil jsem hrdě – a obavy o osud družiny už mě nemučily.“⁹²

Deklarováním proměny hrdinů při současné statičnosti postav v díle je naznačeno, že výchovný proces je dlouhodobý a nelze jej uspěchat. Tímto přístupem mizí příliš rychlé zdokonalování postav, které jsme našli u J. Foglara.

Knihy *Jezero sedmi světél* a *Strážci Zlaté řeky* na sebe příběhově navazují (děje obou se odehrají během jediných prázdnin). Vystupují v nich stejné postavy, a dokonce se v obou objevuje podobný detektivní motiv. Zaměření na dějovou složku je v tomto případě doprovázeno malou proměnlivostí postav. Nebýt Svojsého třetí doposud vydané knize s názvem *Jestřábí kaňon*, mohli bychom tvrdit, že autorský přístup k vytváření postav i příběhů je ustálený až schematický. Třetí vydaná kniha ovšem tuto tezi ruší.

V *Jestřábím kaňonu*,⁹³ který řadíme do skautské literatury v širším slova smyslu pro fyzickou nepřítomnost skautských postav, Svojsě otevírá zásadní otázku dospívání chlapce v muže, opuštění dosavadní chlapecké party, navázání vztahu s dívkou a vydání se novým životním směrem. Svou knihou ruší předchozí foglarovské pojetí uzavřeného chlapeckého světa, rozbíjí jeho hranice a důrazně poznamenává, že chlapectví je jen jedním z životních období, které je nutné po určité době opustit: „Dospěl jsi do obtížného věku, kdy jsi přestal být chlapcem, ale ještě nejsi muž.“ Položil mu konejšivě ruku na rameno: „Nevěš hlavu a nezveličuj své trápení. Je to sice nepříjemné, ale není to tragédie. Ty tě teprve čekají a budou horší, svízelnější, bude jich spousta...“ „Ale Mičuda a ostatní kluci mi nikdy neodpustí!“ „Už ti odpustili, vysvětlil jsem jim to. Musíš

⁹¹ Kimova hra – principem je zapamatovat si maximální počet drobných předmětů.

⁹² Svojsě, J.: *Strážci Zlaté řeky*. Leprez, Praha 2000, s. 63.

⁹³ Kniha byla vydána až roku 1997 nakladatelstvím Leprez.

se ovšem Mičudovi omluvit.‘ ,Myslíte... myslíte, že mě kluci přijmou zpátky?’ Ale Viky vážně zavrtěl hlavou: ,Ne – ty už se nevrátíš.‘ ... ,Řekl jsem ti, že už nejsi dítě, a nemůžeš se proto mezi děti vrátit. Nerozuměli byste si a propast mezi vámi by se neustále prohlubovala. Byl jsem svědkem mnoha takových odchodů, každý byl bolestný, nejen ten tvůj.‘⁹⁴

Jaroslav Svojshe se jako autor přidrží dosavadní typické podoby dobrodružné literatury, ovšem tento přístup obohacuje o nové prvky. Ve skautských románech naznačuje, v knize *Jestřábí kaňon* pak zcela otevřeně hovoří o dospívání hrdinů i o nutnosti opustit dosavadní chlapecký svět. Zaměřením na děj je postavám samotným věnováno méně pozornosti, v jejich nečetných charakteristikách je ovšem poznat jejich menší idealizaci i odtržení od reality.

7.3 Miloš Štraub

Ve své jediné knize ze skautského prostředí *Stopy vedou k rokli* autor předkládá typický obraz skautského tábora, detektivní zápletku a knihu uzavírá závěrečným happy endem. Ačkoliv kniha vyšla až v roce 2011, hrdinové mají svým charakterem nejbliže k II. typu skautského hrdiny. Štraub poměrně důsledně odděluje svět dětských účastníků tábora a svět dospělých vedoucích, zároveň ale na mnoha místech dokazuje, že oba světy mohou existovat vedle sebe a navzájem se podporovat. Příběh je založen na detektivní zápletce, kdy se děti snaží vypátrat důvod podivného chování obyvatele nedaleké chatové oblasti. Samotné vyprávění je přímočaré s minimem vedlejších odboček.

Za zmínku stojí přítomnost moderních technických prostředků a jejich využívání na táboře. Štraub jako jeden z prvních spisovatelů překročil pomyslné tabu, které veškerou moderní techniku ze skautských příběhů vylučovalo. Na mobilní telefony a techniku obecně je pohlíženo pozitivně, zároveň je hned na prvních stranách zdůrazněno, že je nutné se od této techniky alespoň na čas odpoutat a přiblížit se zpátky k přírodě. „Eskulap se na chvíli odmlčel a očima

⁹⁴ Svojshe, J.: *Jestřábí kaňon*. Leprez, Praha 1997, s. 156.

přešel postavy kolem ohně. ‚Zakázali jste klukům a děvčatům brát mobily na tábor?‘ Z různých stran, od jednotlivých vedoucích, se ozvalo slabé zabručení. Vedoucí tábora Tom k tomu dodal: ‚Mobily tady máme jenom my pro případ, že bychom museli přivolat pomoc, pro případný nutný styk s rodiči dětí a pro jiné vážné důvody. Jinak život v táboře bude probíhat podle zaběhnutých skautských tradic včetně sžití člověka s přírodou.‘ ‚Nechci, aby si někdo myslel, že jsem proti technickým novinkám a jenom fanaticky prosazuji sžití člověka s přírodou a její ochranu za každou cenu,‘ snažil se Eskulap vysvětlit a tím zároveň obhájit svůj názor na používání mobilních telefonů dětmi v táboře. ... ‚Samozřejmě že tohle všechno patří do současnosti a my nemůžeme od ní děti odtrhovat. Ale jako medik také vím, že pro jejich zdraví je dobré, když si alespoň o prázdninách od téhle techniky odpočinou, zaměstnají se pohybem na zdravém vzduchu a dozvědí se něco o přírodě, aby je od ní technika docela neodcizila, jako je tomu už u většiny lidí...‘⁹⁵

Štraubovo prázdninové dobrodružství nepřekročilo zaběhlé schéma „detektivky v táboře“. Aktualizace tématu v podobě přítomnosti moderních technických zařízení v knize příliš nefunguje a snaha o přenesení příběhu do přítomnosti (se současnou deklarací „návratu ke kořenům“) vyznívá naprázdno. Postavy v knize vystupující se nijak nevyvíjejí a identifikovat se s nimi je obtížné, neboť jsou prokresleny jen málo a jejich počet je značný. Použitý model táborového osazenstva je navíc příliš komplikovaný (dívký a chlapečský společně, značné věkové rozpětí, přítomnost skautů i neskautů) a v příběhu vede k celkové nejednotnosti. Kniha je důkazem o stále dozrívajících tendencích předchozí dobrodružné a příběhové tvorby, ačkoliv snaha o aktualizaci je patrná.

7.4 Jiří Stránský

Kniha *Perlorodky* Jiřího Stránského je ukázkou skutečně moderního pojetí skautské literatury, která již opustila tvůrčí rozpaky 90. let a nalezla své místo v současné knižní produkci. Stránský v knize tematizuje období 70. let, činnost

⁹⁵ Štraub, M.: *Stopy vedou k roklí*. Erika, Praha 2011, s. 8.

ilegálního skautského oddílu, ale především se plně soustředí na velmi netradičního hrdinu, kterým je Ivan, chovanec dětského domova.

Knih je postavena na mnohvrstevnatém příběhu, v kterém Ivan uteče z dětského domova, na cestě se seznámí se svým budoucím adoptivním otcem Vojtěchem, a následně se s jeho pomocí opět setkává se sestrou Ingrid, která je umístěna v jiném dětském domově. Příběh končí založením nové rodiny Vojtěcha s vychovatelkou z dětského domova, v němž je umístěna Ingrid, a samozřejmě adopcí obou dětí. Rovina zakládání nové rodiny se prolíná s rovinou skautingu, který je pro Ivana pochopitelně neznámý, ale o to více lákavý. Stránskému se povedlo velmi funkčně propojit několik témat, která byla v popisovaném období vysoce aktuální (komunismus, ilegální skauting, odpor lidí vůči totalitě aj.), a tím je i přiblížil současným čtenářům.

Na postavě Ivana můžeme po celou knihu sledovat mravní proměnu i vnitřní vývojový dynamismus, který v obdobných románech rozhodně není obvyklý. Ivan v příběhu začíná na samotném společenském dně a díky Vojtovi se mu podaří od tohoto dna odrazit. Právě vztah mezi nedospělým Ivanem a Vojtou je v celé knize zásadní a naznačuje nové tendence skautské literatury. Svět dětí i svět dospělých se takřka dokonale prolíná a uzavřenost chlapeckého světa mizí (částečně je to dáno velmi dobrým vztahem Vojty k dětem). „Vojta byl samozřejmě dospělej a asi chtěl udělat všechno možný, aby mi mohl dělat tátu. Jenže to bylo kvůli úřadům a abych se nemusel vrátit do Večtin. Byl o třicet let starší. Přesto jsem si byl naprosto jistej, že právě on je můj kamarád. Nemůžu říct, že nejlepší, protože byl první, ale podle všeho, co jsem věděl o kamarádství, to tak bylo.“⁹⁶

Uvedená ukázka rovněž dokládá jazykovou stránku díla, kdy je ve velké míře využita nespisovná čeština. Využití celé vrstvy nespisovného jazyka a ne pouze vybraného sub-standardního lexika zasazeného do jinak spisovné řeči postav je novum, které významně sbližuje literární postavu se čtenářem prostřednictvím podobného komunikačního kódu. Inovace jazyka hrdinů se ukazuje jako nezbytná součást vývoje nejen dobrodružného žánru. Porovnáme-li

⁹⁶ Stránský, J.: *Perlorodky*. Meander, Praha 2005, s. 46.

zvláště starší tituly se současnou produkcí, může starší spisovný jazyk působit nezamýšlenou komiku vzniklou nekorespondencí charakteru literárních postav a jejich jazyka.

Přestože postavy mluví nespisovně, vulgarismy nejhrubšího zrna se v knize nevyskytují, a jsou dokonce explicitně odmítnuty. „Asi si všiml, jak jsem se na to „snad“ zatvářil, protože skoro vybuchl: „Neber mě za slovo, hergeš...“ Často říkal „hergeš“ – neměl rád sprostý slova, a mně se to líbilo, protože ve Večtinách byly slyšet pořád.“⁹⁷

Perlorodky jsou žánrově poměrně obtížně vymežitelným dílem. Balancují na rozhraní prózy ze života dětí, dobrodružného příběhu, částečně historického vyprávění i příběhu se sociálním podtextem. Mnohost vyjmenovaných žánrů, stejně jako větší počet rovin příběhu, aktivní a velmi dobře prokreslený hrdina i živoucí jazyk díla jsou atributy, které zcela odpovídají tendencím současné dětské literatury obecně. Kniha ovšem svou kvalitou stojí vysoko nad průměrem dané kategorie,⁹⁸ a tím stanoví skautské literatuře novou laťku, k níž se mnozí autoři budou jen obtížně blížit.

⁹⁷ Stránský, J.: *Perlorodky*. Meander, Praha 2005, s. 41.

⁹⁸ Byla oceněna Zlatou stuhou IBBY 2005 za beletrii pro mládež.

Závěr

V roce 2012 si připomínáme výročí sta let od vzniku skautského hnutí v českých zemích. Toto výročí je pro všechny skauty o to významnější, že skautská organizace za dobu své existence prošla nelehkým vývojem, odolávala zákazům, perzekucím i snahám o očernění. Skauting ovšem nikdy zcela nevyumizel a zůstal zachován až do dnešní doby, kdy se může dál svobodně rozvíjet.

Obdobně jako skauting sám, i jeho literatura se musela potýkat se zákazy a nepochopením, její umělecká hodnota byla znevažována a žánr sám byl zamlčován. Teprve po roce 1989 se dosáhlo plné rehabilitace literatury samé i autorů s ní spjatých. Od této doby je nicméně žánr skautské literatury na okraji zájmu literárněvědného i literárněhistorického, ačkoliv produkce skautských příběhů neustává a stále vznikají nové knihy, byť v omezeném počtu a mnohdy svépomocí. Záměrem magisterské diplomové práce *Hrdinové české skautské literatury* proto bylo přiblížit žánr skautské dobrodružné literatury a příběhové prózy se skautským hrdinou, vymežit jej v rámci literatury pro děti a mládež, definovat základní znaky a odhalit jeho proměny v historickém kontextu. Zvláštní pozornost pak byla věnována hrdinům vystupujícím ve skautské literatuře, jejich typizaci, stálým vlastnostem i novým tendencím v jejich utváření.

Vymezení žánru skautské dobrodružné literatury naráželo na obtíže při určení charakteristických znaků, na jejichž základě lze díla k žánru přiřadit. Základní znak byl definován jako přítomnost skautských postav v románu. Množství knih, které tematicky lze přiřadit ke skautské literatuře, je ovšem daleko větší a často stojí na rozhraní jiných směrů dobrodružné literatury či příběhové literatury ze života dětí. Z tohoto důvodu byl celek skautské literatury rozdělen na dva okruhy, které se shodují v použité tematice i v motivech. Jediným rozdílem je přítomnost či nepřítomnost skautských postav. Následně byla větší pozornost věnována skautské literatuře v užším slova smyslu, tedy se skautskými postavami.

Na základě historického vývoje skautské literatury bylo definováno několik období produkce české skautské literatury a v návaznosti na nich i tři typy

skautského hrdiny. U jednotlivých typů hrdinů bylo konstatováno, že se skautská literatura z větší části přidržívala vývojových tendencí dětské literatury obecně a tuto schopnost neztrácela ani přes mnohaleté zákazy produkce.

Otázka schematičnosti, která byla skautské literatuře často vytýkána, byla studována jednak na úrovni postav, jednak ve stavbě příběhů. Zde bylo zjištěno, že jisté schematičnosti se skautská dobrodružná literatura vyhnout prakticky nemůže, neboť výsek zájmových oblastí a tradičních motivů je natolik omezený, že se opakování dá jen obtížně vyhnout. U některých autorů je ovšem tvorba děl podle zaběhnutého schématu tvůrčím principem, který se prolíná celou jejich tvorbou.

Jedním z dalších cílů práce bylo i poukázání na málo reflektovanou problematiku skautské dobrodružné literatury. Skautské produkci obecně bylo zatím věnováno jen málo pozornosti. Snahou této práce proto bylo přispět k probádání jmenované tematiky, zejména problematiky hrdinů v dílech vystupujících, a dále byly naznačeny některé důležité funkce skautské literatury pro dětského čtenáře. Naposledním cílem diplomové práce, který se snad podařil alespoň částečně naplnit, bylo i naznačení dalších možných cest výzkumné práce v rámci tohoto žánru dětské literatury.

Anotace

autor	Bc. Josef Nešpor
fakulta	Filozofická fakulta
katedra	Katedra bohemistiky
název práce	Hrdinové české skautské literatury
vedoucí práce	Mgr. Radek Malý, Ph.D.
počet znaků	124 977
počet titulů použité literatury	63
klíčová slova	skauting, skautská literatura, dobrodružná literatura, skautský hrdina, skautská historie

Anotace

Práce se zabývá skautskou dobrodružnou literaturou a skautskou příběhovou prózou s dětským hrdinou. Její snahou je přiblížit žánr skautské literatury, vymezit jej v rámci dětské literatury, definovat základní znaky a poukázat na základní funkce skautské literatury. V práci je naznačen vývoj české skautské literatury od založení českého skautingu až do současnosti, přičemž je tento vývoj konfrontován s vývojem historickým.

Největší pozornost je věnována hrdinům vyskytujících se v knihách, především jejich konstituci a ustáleným znakům. V závěru práce je zahrnuta kapitola ilustrující podoby skautské literatury podle historického vývoje a ukazuje charakteristickou podobu literatury v konkrétním historickém období.

Resumé

The aim of the Master's Diploma Thesis called *The Hero of the Czech Scouting Literature* was to bring closer the genre of the scouting adventure literature and the narrative prose with a scout hero, determine it in the framework of literature for children and young people, define its basic features and reveal its transformation in the historical context. Special attention will be paid to heroes appearing the scouting literature, their typology, fixed features, schemes and new tendencies in their creation.

Defining the genre of scouting literature encountered many problems during the determination of the characteristic features based on which it is possible to match the piece of literature to its genre. The primary feature was defined as explicit presence of scout characters in the story line. However, we have to reflect the number of books in which scout heroes do not appear but considering the topic it is possible to link them to scouting literature. These pieces of literature stand on the borderline of various directions of adventure literature or narrative literature from children's lives. The fact mentioned was the reason why the whole of the scouting literature was divided into two fields that correspond in the literature and motives used. The only distinguishing feature between both fields was presence or absence of scout characters. More attention was then paid to scouting literature in the narrower sense of the word, thus to the pieces of literature where scout characters appear.

Based on the historical development of scouting and following that also of scout literature, several periods of production of the Czech scouting literature were defined. The image of the scout hero in these periods was significantly different, that is why three types of the scout hero were defined. Concerning the individual types of the scout heroes it was stated that scouting literature followed, to a large extent, the development tendencies of the children's literature generally and it did not lose this ability despite the multiyear production bans.

The question of schemes that was often criticized concerning scouting literature, was studied partly on the basis of characters, partly in the story

composition. It was found out that it is virtually impossible to avoid certain schemes in scouting adventure literature. This fact is given by the narrow segments of the fields of interest that do not allow wider variability and also by the small number of traditional motives in scouting literature. For some authors, though, composition of their works based on the running scheme, makes the basis for their creative principle that penetrates their whole literary production.

One of the other significant aims of the thesis was also to point out the less reflected problems of scouting adventure literature. Generally speaking, only little attention was paid to the production of scouting literature. The attempt of this thesis was to contribute to the exploration of the topic mentioned, especially to the topic of heroes appearing in these pieces of literature. Further, some of the important functions of scouting literature influencing the children's readers were indicated. Last but not least, the aim of this diploma thesis that was, hopefully, at least partially achieved, was also to indicate other possible ways of research within the framework of this genre of children's literature.

Bibliografie

Monografie

- Hansen, W.: *Vlk, jenž nikdy nespí*. Scoutarch, Praha 1994.
- Chaloupka, O.: *O literatuře pro děti*. Československý spisovatel, Praha 1989.
- Chaloupka, O. – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I*. Albatros, Praha 1973.
- Chaloupka, O. – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Albatros, Praha 1976.
- Chaloupka, O. – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Albatros, Praha 1979.
- Chaloupka, O. – Voráček, J.: *Kontury české literatury pro děti a mládež: od začátku 19. století po současnost*. 2. Albatros, Praha 1984.
- Chaloupka, O.: *Literární výchova ve škole a dětská četba*. Albatros, Praha 1978.
- Janáčková, B.: *Přehled vývoje literatury pro děti a mládež*. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 2009.
- Lom, M. – Šebek, J.: *Junácký sněm 1990*. Šebek & Pospíšil, Mladá Boleslav 1990.
- Mrva, J.: *Jaroslav Foglar*. Okresní knihovna Kroměříž, Kroměříž 1990.
- Nosek, V.: *Cestou k pramenům*. Junák – svaz skautů a skautek ČR, Praha [2006?].
- Nosek, V.: *Jestřábí perutě: povídání o foglarovkách*. Olympia, Praha 1999.
- Přadka, M.: *Kapitoly z dějin pedagogiky volného času*. MU PF, Brno 1999.
- Sedlák, J.: *Epické žánre v literatuře pre mládež*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1981.
- Sirovátka, O.: *Literatura na okraji*. Československý spisovatel, Praha 1990.
- Stejskal, V.: *Moderní česká literatura pro děti*, SNDK, Praha 1962.
- Šubrtová, M.: *Přehled literatury pro mládež od počátků do r. 1945*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 1995.
- Švrček J.: *Výchova ke čtenářství, umění psát, poezie* In: *Kultura a estetika*. Junák – svaz skautů a skautek ČR, Praha 2000.
- Toman, J.: *Dětské čtenářství a literární výchova*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 1999.
- Toman, J.: *Současná česká literatura pro děti a mládež*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 2000.
- Toman, J.: *Trivialita a kýč v dětské literatuře*. Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno 2000.
- Toman, J.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. PF JU, České Budějovice 1992.
- Urbanová, S. – Rosová, M.: *Žánry, osobnosti, díla*. Ostravská univerzita, Ostrava 2003.

Urbanová, S.: *Jaroslav Foglar*. Ostravská univerzita Ostrava, Ostrava 1992.
Urbanová, S.: *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Votobia, Olomouc 2003.
Voráček, J.: *Česká literatura pro mládež*. SPN, Praha 1971.
Zachariáš, J.: *Stoletý hoch od Bobří řeky*. Ostrov, Praha 2007.
Zapletal, M.: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Knižní klub, Praha 2007.

Sborníky a slovníky

Jirásek, I. (ed.): *Fenomén Foglar*. Prázdninová škola Lipnice, Praha 2007.
Nonni [Kleinwächter A.] (ed.): *Skautská a příbuzná literatura československá a cizí*. A. Píša, Brno 1938.
Studenovský, T. – Bláha, J.: *Slovník českých autorů knih pro chlapce (a nejen pro ně)*. Ostrov, Praha 2000.
Vařejková, V. (ed.): *Literatura pro děti a mládež v samizdatu a exilu*. Masarykova univerzita, Brno 1993.

Studie

Helus, Z.: Funkce dětské literatury v utváření identity osobnosti. *Zlatý máj*, 5, 1967, s. 293–300.
Chaloupka, O.: K základním postupům dobrodružné literatury. *Česká literatura*, 5, 1965, s. 427–433.

Periodikum

Jandourek, J.: Dokonalí hoši. *Mladá fronta DNES*, 3. 3. 2001.

Webové stránky

Koura, D. *Skautská literatura: Encyklopedie skautské a příbuzné literatury* [online]. 2012 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z: <http://skautska-literatura.skauting.cz>

Prameny

Baden-Powell of Gilwell, R. S. S.: *Skauting pro chlapce*. Junák – svaz skautů a skautek ČR, Praha 2007.
Foglar, J.: *Boj o první místo*. Blok, Brno, 1969.
Foglar, J.: *Devadesátka pokračuje*. Olympia, Praha 2005.

- Foglar, J.: *Historie Svorné sedmy*. Olympia, Praha 2007.
- Foglar, J.: *Hoši od Bobří řeky*. Olympia, Praha 2007.
- Foglar, J.: *Chata v Jezerní kotlině*. Olympia, Praha 2005.
- Foglar, J.: *Když Duben přichází*. Olympia, Praha 2007.
- Foglar, J.: *Nováček Bubáček píše deník*. Šebek & Pospíšil, Mladá Boleslav 1990.
- Foglar, J.: *Pod junáckou vlajkou*. Olympia, Praha 2005.
- Foglar, J.: *Stínadla se bouří*. Olympia, Praha 2005.
- Foglar, J.: *Strach nad Bobří řekou*. Olympia, Praha 2006.
- Foglar, J.: *Tábor smůly*. Olympia, Praha 2007.
- Foglar, J.: *Tajemství Velkého vontá*. Olympia, Praha 2005.
- Foglar, J.: *Záhada hlavolamu*. Olympia, Praha 2003.
- Kučera, R.: *Tábor Bubáků*. Junák – svaz skautů a skautek ČR, Praha 2010.
- Mareš, J.: *Tři orlí pera*. SNDK, Praha 1968.
- Neumann, N. – Neumann, K. T.: *Údolí myšního řevu*. Šebek & Pospíšil, Mladá Boleslav 1990.
- Novák, J.: *Statečná srdce: Dva měsíce života v lesním táboře*. Růže, České Budějovice 1969.
- Pavel, J.: *Paduán*. Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, Praha 1930.
- Sedláček, D.: *Indyho příběhy*. Oftis, Ústí nad Orlicí 2006.
- Štránský, J.: *Perlorodky*. Meander, Praha 2005.
- Svojše, J.: *Jestřábí kaňon*. Leprez, Praha 1997.
- Svojše, J.: *Jezero sedmi světél*. Šebek & Pospíšil, Mladá Boleslav 1991.
- Svojše, J.: *Strážci Zlaté řeky*. Leprez, Praha 2000.
- Štáflová, V.: *Skautka Dana*. J. R. Vilímek, Praha 1939.
- Štraub, M.: *Stopy vedou k rokli*. Erika, Praha 2011.